

SZABÓ BÉLA
*Dionysius Gothofredus magyar hallgatói
Strasbourgban*

„Dum spiro doceo”
Husztai Vilmos 85. születésnapjára
Ünnepi tanulmányok VI.

Szerkesztette:
Szabó Béla és Sály Pál
Bíbor Kiadó Miskolc, 2000

Dionysius Gothofredus magyar hallgatói Strasbourgban*

SZABÓ Béla

Alábbi tanulmányom több szálon is kapcsolódik Huszti Vilmos tanár úr személyéhez és Miskolci Egyetemen eltöltött munkás éveiehez. Egyrészt első itteni tanítványaként jórészt neki is köszönhetem, hogy latin és német nyelvtudásom lehetővé tette számomra olyan kutatások folytatását a kora újkori magyarországi jogi tanulmányaival kapcsolatban, melyekből ez a munka is kinőhetett. Másrészt alább egy európai híri jelentős tanárról és néhány magyarországi tanítványához fűződő, még kinyomozható kapcsolatáról lesz szó. Bár Huszti tanár úr nem tört hírnévre, nekünk, tanítványainak azonban mégis sokaknál híresebb és fontosabb, mert a világ egy fontos szeletét nyitotta meg a számunkra azzal, hogy tanított teljes tehetségével és erejével. Segített, hogy átadott nyelvi tudása és belénk csepegtetett hatalmas műveltsége révén is kiléphessünk Európába és ne valljunk szégyent római jogi és jogtörténeti kutatásainkkal. Hozzájárult, hogy jelentős egyetemeken, híres professzorokat hallgatva pallérozódjunk, mint azok az ifjak a XVI-XVII. század fordulóján, akikről a következőkben szó lesz.

Dionysius Gothofredus azon kevés régi jogászok egyike, akinek nevét Európa valamennyi joghallgatója, jogásza legalább egyszer hallotta életében. Egyik munkája révén ugyanis – mint a francia jogi humanizmus középnemzedékének tagja – örökre beírta nevét az európai jogtörténetbe: az ő nevéhez fűződik a *Corpus iuris civilis* első általánosan elfogadott „modern” kiadásának megszerkesztése és kinyomtatása. Ez emeli nevét – tehetségesebb és jelentősebb, de kevésbé szerencsés – idősebb és fiatalabb tudóstársai neve elé. Mivel neve nálunk is jórészt csak a tankönyvek lapjairól ismert, indokolt lehet – mielőtt a magyar kapcsolatairól rendelkezésre álló adatokat számba venném – felvázolni életútját és megismerni fontosabb műveit. Bemutatásra kerül továbbá a strasbourgi akadémia XVI-XVII. századi jogoktatása abból a célból, hogy láthassuk, Gothofredus magyarországi tanítványai milyen keretek között hallgatták koruk egyik legnevesebb jogását.

* Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.

Gothofredus élete

Dionysius Gothofredus (Godefroy, Denis) 1549. október 17-én Párizsban született¹ az ottani parlament tanácsosának fiaként, régi vidéki nemesi család sarjaként. Szüleit viszonylag korán elvesztvén apai nagybátyja nevelte. Tanulmányait a párizsi *College de Navarre*-ban kezdte, majd jogot hallgatott az ottani egyetemen, ahol Balduinus (Badouin) tanítványa volt. Hosszabb-rövidebb ideig látogatta a leuveni, a kölni és a heidelbergi egyetem jogi kurzusait is. Valószínűleg Heidelbergben került szorosabb kapcsolatba a kálvinizmussal s lett református. Jogi tanulmányait Párizsban fejezte be 1573-ban a *licenciatus iuris* fokozat megszerzésével. Ugyanebben az évben megházasodott és parlamenti ügyvédként jegyeztette be magát. Bizonytalan azonban, hogy tevékenykedett-e egyáltalán ügyvédként, ugyanis a vallási ellentétek kiéleződése miatt rövidesen el kellett hagynia szülővárosát. Kálvinista hite miatt igencsak veszélybe került reményteljes jogász pályafutása, amire saját és felesége családjának tekintélye predesztinálhatta volna.² Katolikus rokonaival azonban mindvégig jó kapcsolatokat ápolt és későbbi kivándorlása ellenére szülőhazájára is mindig hálával gondolt. Életének következő néhány évét homály fedí.

1576-ban vagy valamivel később Orléans-ban tűnt fel, ahol folytatta jogi tanulmányait, melyeket 1579. december 28-án a doktori cím megszerzésével zárt le. Felekezeti okokból ezután elhagyta Franciaországot és Genfben telepedett le, ahol más jelentős kálvinista francia jogászok (pl. Hotman és Donellus) is menedéket találtak. Genfben

¹ Életére lásd D.-C. GODEFROY-MÉNIGLAISE: *Les savants Godefroy. Mémoires d'une Famille pendant les XVIe, XVIIe et XVIIIe siècles.* Genève, 1971. 21-63. o.; E. SITZMANN, in: *Dictionnaire de biographie des hommes célèbres de l'Alsace depuis les temps les plus reculés...* I. Rixheim, 1909. 616. o.; E. HAAG: *Le France protestante, ou Vies des protestants français...* V. Paris, 1855. 285. o.; H. NIETSCHKE: *Dionysius Gothofredus (1549-1622).* in: *Deutsche und europäische Juristen aus neun Jahrhunderten. Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft.* Hrsg. von G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER. Heidelberg, 1996⁴. 160-163. o.; E. HOLTHÖFER: *Godefroy (Gothofredus), Denis (1549-1622).* in: *Juristen. Ein biographisches Lexikon von der Antike bis zum 20. Jahrhundert.* Hrsg. von M. STOLLEIS. München, 1995. 240. o.

² Erről részletesen lásd D.-C. GODEFROY-MÉNIGLAISE: *i.m.* 23-24. o.

hamarosan engedélyt kapott, hogy jogi kurzusokat tartson (1579. november 2.). Ezen kurzusa előkészületeként kezdett hozzá a jogi művek alaposabb tanulmányozásához. 1580-ban (július 14.) a város polgára lett, 1585-től pedig Julius Paciusszal, a jelentős olasz jogi humanistával együtt professzori kinevezést kapott az ottani akadémiára, meglehetősen szerény javadalmazás mellett.³ Genfben szerzett tekintélyét bizonyítja, hogy 1587-ben a város Nagytanácsának is tagja lett. Genfben négy gyermeke született és az itteni éveket rendkívül termékeny tudományos munkásság jellemezte. Miután a protestáns IV. Henrik megszerezte a francia trónt, 1589-ben Gothofredust az újonnan Franciaországhoz csatolt Jura-beli Gex terület előljárójává nevezte ki és egyúttal a párizsi Parlament rendkívüli tanácsosává is tette. Új hivatalát azonban öt hónap elteltével el kellett hagynia a savolyai csapatok betörése miatt – melynek során birtokait és könyvtárát is felégették – és német területre kellett menekülnie német protestáns fejedelmek védelme alá helyezve magát. Előbb valamivel több, mint egy évig Bázelen élt, ahol római jogot oktatott, de rövidesen (1591. május 1.) elfogadta a strasbourgi *Gymnasium Illustre* meghívását az újonnan kialakított második *Pandekta*-tanszékre. A francia király általi kinevezését a párizsi Parlament hat protestáns tanácsosa egyikének posztjára visszautasította (1600. március), csakúgy mint az évek során kapott professzori meghívásokat az altdorfi, leideni, franekeri és montpellier-i egyetemre is.⁴ 1600 áprilisában azonban már nem tudott ellenállni IV. Frigyes pfalzi választó – akinek szolgálatában állt fivére, Leon is – Heidelbergbe szóló meghívásának. Az ottani egyetemen azonban nem várta békés oktatói munka. Kari professzortársaival való ellenségeskedések, az iránta megnyilvánuló féltékenység miatt 1601 novemberében visszatért Strasbourgba. További három évig itt oktatott annak ellenére, hogy Genfből és Bourges-ből is kedvező professzori ajánlatokat kapott. A bourges-i meghívás Cujacius megüresedett tanszékére szólt volna, de jóval kedvezőtlenebb feltételekkel, mint azt Cujacius bírta, hiszen heti négy órával többet kellett volna tartania. A bourges-i meghívók egy nyilvános vitát is feltételül szabtak, ami ellen

³ D.-C. GODEFROY-MÉNIGLAISE: *i.m.* 26. o.

⁴ Strasbourgi éveiről tudósítanak Johann Jacobus Grynaeushoz, bázei teológus barátjához írott levelei. Vö. D.-C. GODEFROY-MÉNIGLAISE: *i.m.* 28. o.; Grynaeusra lásd: *Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai*. Közreadja SZABÓ A. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 22.) Szeged, 1989. 5-8. o.

Gothofredus önérzete tiltakozott. Ezen meghívások helyett – a pfalzi választónak a strasbourgi tanácsra kifejtett hathatós nyomására – 1604 novemberében ismét Heidelbergbe költözött, ahol 1607 novemberétől az egyetem rektori címét is betöltötte és később fejedelmi tanácsosi címet kapott. 1608-ban a franekeri egyetem újra meghívásával kísérletezett. A francia király továbbra is ostromolta különböző professzori meghívásokkal a bourges-i, az angers-i (1609) és a valence-i (1610) egyetemekre, ezeket az ajánlatokat azonban korára hivatkozva Gothofredus egytől egyig visszautasította. 1618-ban fejedelme követeként Párizsban tárgyalt és jelentős kitüntetésekben részesült az akkori francia király, XIII. Lajos részéről. Mint leveleiből kiderül, nem élt túlságosan fényűző körülmények között Heidelbergben. Fizetése meglehetősen csekély volt és állandóan örködnie kellett művei nyomtatása és szerzői jogai felett.

A harmincéves háború elején, 1621-ben a Tilly által veszélyeztetett Heidelberg elhagyására kényszerült és ismét Strasbourgba költözött. Élete hátralevő egy évét egy ottani barátjánál meghúzódva töltötte. Kéziratai, könyvei mind elvesztek. A bánat és a nehézségek károsították egészségét, alig hagyhatta el betegágyát. Élete utolsó percéig tanult és írt, mindvégig megőrizve tisztánlátását és emlékezőtehetségét. 1622. szeptember 7-én, végrendelete elkészítése után halt meg, utolsó szavaiként a következőket jegyezték fel: „*miserere mei, Deus!*” Halála előtti utolsó intézkedése az volt, hogy kinyomtatott könyveit hozzák el Frankfurtból.

Sírja felett Matthias Bernegger a strasbourgi egyetem történész-professzora, akkori rektora mondott csodálattal és tisztelettel teljes beszédet, melyben dicsérte jámborságát, belső erényeit, hatalmas tudását, kiváló előadóképességét. Előadásainak gyönyörűségét a lemenő nap sugaraihoz hasonlította.⁵ Tisztelői és barátai kor szokásainak megfelelően versekben, „költői virágokban” emlékeztek meg a nagy tudosról.⁶

⁵ M. BERNEGGER: *Elegium funebre Gothofredi*. in: *Divers opuscules*. ed. A. LOISEL. Paris, 1662.

⁶ D.-C. GODEFROY-MÉNILGLAISE: *i.m.* 35. o.

Gothofredus munkássága

Mozgalmas élete ellenére Gothofredus hihetetlenül gazdag munkásságot hagyott az utókorra. Legjelentősebb munkája a iustinianusi kodifikáció új standard változatának megalkotása és kiadása, melyet – mint már említésre került – első genfi előadásaira készülve kezdett el. Ezt megelőző első jelentősebb munkája az *Ordo iurissal*, a joganyag rendszerezésével kapcsolatban írt, 1580-ban megjelent tanulmánya.⁷ Ez a figyelemre méltó munka, amely táblázatos formában, rövid magyarázatokkal az egész Digestába foglalt joganyagot át kívánta fogni, tanúskodik Gothofredus rendszeralkotó elméjéről.⁸

Hírnevét megalapozó szöveg-*editió*ja egy csaknem százéves – a humanista szövegkritika különböző korszakait megtestesítő – folyamat végét jelenti. A kodifikáció korábban külön-külön kinyomtatott részeit ő foglalta először „*Corpus iuris civilis*” elnevezés alá. Ez a szövegkiadás lett aztán mintegy kétszáz évre az az alap, amelyre a „*ius commune*” tudománya egész Európában épített.

Gothofredus munkájában összefoglalta a XVI. század elejétől a különböző jogásznemzedékek által megvalósított szövegkritikai törekvéseket. Ezen szövegkritikai törekvések célja az volt, hogy a *littera Florentina* segítségével megszabadítsa a iustinianusi szövegeket a középkor folyamán ráakódott szövegrétegektől, hibás olvasatoktól és egy új, az eredeti szöveghez mindinkább közelálló kritikus szövegváltozatot teremtsen meg. Gothofredus révén a *Corpus iuris civilis* egészében és részleteiben is teljesen új formát kapott, amely változás korántsem csak formai volt, hanem jelentős, a joggyakorlatot is befolyásoló változást jelentett.⁹

⁷ *De ratione ordinis a jurisconsulto in Pandectis, Codice et Institutionibus servati.* Genevae, 1580.

⁸ Táblázatait először genfi kollégája, Julius Pacius forráskiadásához fűzte hozzá, majd átvette saját munkáiba is. *Corpus iuris civilis sine glossa.* Ed. Julis Pacius. Genevae, 1580. Vö. R. STINTZING: *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft.* Erste Abtheilung. München-Leipzig, 1880; E. HOLTHÖFER: *i.m.* 241. o.

⁹ H. E. TROJE: *Die Literatur des gemeinen Rechts unter dem Einfluß des Humanismus.* in: *Handbuch der Quellen und Literatur der neuere europäischen Privatrechtsgeschichte.* Zweiter Band. Neuere Zeit (1500-1800) Das Zeitalter des gemeinen Rechts. Hrsg. von H. CONIG. Erster Teilband. Wissenschaft. München, 1977. 645. o.

Gothofredus *Corpus iurisa* tulajdonképpen három különböző célú és szemléletű kiadásban testesült meg. A három kiadás önmagában is változott az évek során, hiszen a különböző kiadásokhoz maga Gothofredus újra és újra átdolgozta a korábbi kiadásokat.

a) Először 1583-ban jelent meg a teljes *Corpus iuris* kiadás, mégpedig Gothofredus kommentárjaival ellátva.¹⁰ Ez a kommentár már nem a középkori *Glossa* szövegét adta, hiszen az már nem felelt meg a jogi humanisták által támasztott követelményeknek. A hagyományos magyarázatok mellett utalásokat tartalmazott a párhuzamos helyekre és az esetleges ellentmondásokra is. Emellett a szövegvariációk megjelölésére is nagy gondot fordított, ókori és korabeli (természetesen elsősorban humanista) szerzőktől vett idézetekkel kísérelte meg magyarázni a iustinianusi szöveget. Mindemellett saját megjegyzéseit is belefűzte a kommentárba, de akkurátusan ügyelt arra, hogy csak azokat a jegyzeteket tekintse a magáénak, melyek valóban saját meglátásait tartalmazták. Tovább pontosította az egyes szövegek kronológiáját. Egyes esetekben – ahol a megértéshez szükségesnek tartotta – az addigi kiadásoknál bővebb, új görög szövegrészek fordítását is beépítette kommentárjába. Kommentárjával tulajdonképpen egy új irodalmi műfajt teremtett meg.¹¹ A munka szerencsés ötvözetét jeleltette az elmélet és gyakorlat elvárásainak, mutatói valamint a szöveghegyek minden addiginál következetesebb átszámozása könnyen kezelhetővé tette és ez nagyban hozzájárult gyorsan megszerzett népszerűségéhez.¹² A kommentált változatot Gothofredus élete során összesen öt alkalommal maga dolgozta át, szerkesztésében tehát öt *praelectio*, változat készült. Ezekből a nagy

¹⁰ *Corpus iuris civilis cum commentariis Dionysii GOTHOFREDI*. Genevae, 1583; Lugduni, 1590, 1607, 1652, 1662; Lugduni et Genevae, 1602; Coloniae Allobrogum, 1615, 1624; Amstelodami 1663; Francofurti ad Moenum, 1663, 1687, 1688, 1690; Lipsiae, 1688, 1705, 1720, 1726, 1740; Antverpiae, 1726; Coloniae Munitianae, 1781.

¹¹ H. E. TROJE: *Graeca leguntur. Die Aneignung des byzantinischen Rechts und die Entstehung eines humanistischen Corpus iuris civilis in der Jurisprudenz des 16. Jahrhunderts*. (Forschungen zur Neueren Privatrechtsgeschichte 18.) Köln-Wien, 1971. 183. skk. Troje idézi Gothofredus következő szavait: „Nem csak saját ötleteimet jegyeztem le, hanem mások, elsősorban kortársaim műveiből is sok minden kiszemezgettem, azért hogy a most élő és következő nemzedékek megcsodálhassák korunk nagy törekvéseit és teljesítményeit.” Vö. *i.m.* 185. o.

¹² H. NITSCHKE: *i.m.* 162. o.

változást a második (1590) kiadás hozta, amely a kommentár ugrásszerű bővülését mutatja az első, „zsebkönyv”-változathoz képest.

Érdekes megfigyelni, hogy Gothofredus ezen munkájában viszonylag kevés figyelmet fordított az általa felhasznált szerzők szövegeiben benne rejlő ellentmondásokra. Csak kis mértékben törekedett az eltérő vélemények közül megjelölni az általa helyesnek tartott megoldásokat. Saját véleményét csak meglehetősen ritkán hozza. Ehelyett azon véleményeket, melyekkel nem értett egyet, „*immo*” (ellenkezőleg) megjelöléssel látta el.¹³

b) A kommentált kiadás mellett megjelentetett egy változatot,¹⁴ amely csak magát a szöveget tartalmazta s melyet Gothofredus elképzelése szerint minden jogásznak állandóan kézközelben kellett volna tartania. Ez a források pusztá szövegét hozó, gothofredusi olvasat (*Littera Gothofrediana*) minden tekintetben szerencsés kompromisszumnak tekintendő a humanizmus szövegmegújító és a korábbi idők hagyományaihoz ragaszkodó olvasatai között. Előbbi a humanisták által kialakított tudományos igényeknek felelt meg, míg utóbbi, a középkori *Littera vulgata*n alapult és a jogi szövegek alkalmazhatóságára helyezte a hangsúlyt.¹⁵

c) A középkori hagyományoknak megfelelő, az *accursiusi Glossa ordinariā*hoz orientálódó glosszált kiadást 1589-ben jelentette meg Lyonban.¹⁶ Ebben a kiadásban Gothofredus egyrészt magát a *Glossát* is jegyzetekkel látta el a nyomtatott lap tükreinek legszélét felhasználva. Ezen jegyzetek nagy részét ő maga fogalmazta meg. Másrészt a belső (eredetileg a törvénytörvénynek fenntartott) belső szövegtükör egy részét

¹³ Csak később törekedett G. A. Struve, német jogtudós arra, hogy egyik művében megteremtse az így megjelölt szöveghelyek összhangját a kommentár más részeiben kifejtettekkel. G. A. STRUVIUS: *Gothofredi Immo. Hoc Est Conciliatio Legum In Speciem Pugnantium, Quas in Notis Ad Pandectas Iuris Civilis, Dionysius Gothofredus, ICtus, Verbum Immo usurpando, indicare atque arguere, omnia plerumque solutione assueverat: nuper autem, summo iudicii acumine, subtiliq[ue] industria, discussis contrariorum tenebris, evoluit & in concordiam adduxit ...* Francofurti ad Moenum, 1695. ; H. NITSCHKE: *i.m.* 163. o.

¹⁴ *Corpus iuris civilis sine glossa.* ed. Dionysius GOTHOFREDUS. Lugduni, 1589; Genevae, 1598; Lugduni et Genevae, 1606; Aurliae, 1625; Amstelodami, 1664, 1681, 1700; Francofurti ad Moenum, 1713; Halae, 1735.

¹⁵ H. E. TROJE: *Einfluß...* 646. o.

¹⁶ *Corpus iuris civilis cum glossa.* ed. Dionysius GOTHOFREDUS. Lugduni, 1589, 1604, 1612, 1618, 1627; Genevae, 1615; Coloniae Allobrogum, 1619.

felhasználva számos újabb, a XVI. század gyakorlata szempontjából jelentős kiegészítést is beledolgozott művébe. Ezen kiegészítések túlnyomó és legfontosabb része Cujaciustól,¹⁷ annak *Digestához* és *Codexhez* írt *Paratitlából*, valamint egy tervezett, az *accursiusi Glossa ordinaria* átdolgozását célzó, torzóban maradt művéből származott.¹⁸

Gothofredus szövegkiadásainak hamar általános elismerésben lett részük. Ez az általános elismertség megszüntette azt a humanista szövegkritikai kutatások által előidézett bizonytalanságait, melyet a források szövegének különböző olvasata jelentett a XVI. század jogász számára. A XVI. század különböző, egyáltalán nem összehangolt, sokszor párhuzamosan futó „szövegtisztítása” ugyanis a középkorban egyeduralgó *Vulgata*-szöveg tekintélyének megkérdőjelezésével nagyon nehéz helyzetbe hozta a jogszolgáltatást és a jogoktatást (*in scholis et foris*). Eltűnt az addig megingathatalannak tekintett alapszöveg, s ez szinte „jogbizonytalanságot” idézett elő. Gothofredus munkája révén tulajdonképpen visszatért a régi biztonság.¹⁹

Gothofredus *Corpus iurisa az Usus modernus Pandectarum* korának új, humanista „*vulgatája*” lett.²⁰ A gyakorlat és az oktatás számára minden addigi kísérletnél sikeresebben tette hozzáférhetővé a XVI. században szinte áttekinthetetlen változatokban, kiadásokban megjelenő római jogi szövegeket.²¹ Gothofredust szövegkiadói tevékenysége miatt a gyakorlat érdekében megvalósított vulgarizáció megvalósítójának és előidézőjének

¹⁷ Jacobus Cujacius [Jacques Cujas] (1522-1590) – Az európai jogtörténet egyik meghatározó alakja, akinek munkássága a humanista forrástörténet és exegézis csúcspontját jelentette. A humanista jogtudomány minden területén maradandót alkotott, így szövegkritikai munkái is jelentősek (*Observationum et emendationum libri XXVII*. 1556-1596), de elsősorban kisebb munkáiban kifejtett szövegelmzései és elméleti tevék a magánjogtudomány jelentős megújítójává. Vö. E. SPANGENBERG: *Jacques Cujas und seine Zeitgenossen*. Leipzig, 1822.; H. E. TROJE: *Graeca leguntur...* 108. skk.; Uő.: *Humanistische Kommentierungen klassischer Juristenschriften*. in: *Ius Commune* IV (1972) 52. skk.

¹⁸ H. E. TROJE: *Einfluß...* 651. ó.

¹⁹ H. E. TROJE: *Graeca leguntur...* 74. o. és 90. skk.

²⁰ „*Vulgaris editio, quae in tribunalia & fora, communi quasi consensu recepta Dionysii est Gothofredi, cuius post plures Genevae & et alibi factas optima est editio...*” Vö. B. G. STRUVE – CHR. G. BUDER: *Bibliotheca iuris selecta*. Jena, 1756⁸. 39. o.

²¹ E. HOLTHOFER: *Godefroy (Gothofredus), Jacques (1587-1652)*. in: *Juristen*. 241. o.

tekinthetjük,²² még pedig azért, mert bár kiadásai nem elégitették ki a legkövetkezetesebb humanistákat, de sok, a jogi humanisták korábbi nemzedékeitől származó vívmányt tartalmaznak, s ez közvetíthette a jogtudomány ezen irányzatának tanait a nagyközönség felé is.

Szövegkiadói tevékenységét a iustinianusi *Institutiones* önálló saját jegyzeteivel való megjelentetése,²³ ugyanezen munka Theophilus görög parafrázisát is megjelentető párhuzamos kiadása,²⁴ valamint a *Hexabiblos* mutatóval ellátott változatának²⁵ és egy kánonjogi gyűjteménynek a napvilágra segítése²⁶ egészítette ki.

Szövegkritikai munkái mellett genfi éveiben²⁷ sokrétű irodalmi tevékenységet fejtett ki. Jogtudományi munkái közül kiemelhető a kisebb tanulmányait összefoglaló két gyűjteménye: *Opuscula iuris varia* (1586),²⁸ mely cím alatt szövegkritikai, exegetikai és dogmatikai tanulmányait gyűjtötte össze. Ezek újabb gyűjteményét *Tractatus ad ius varii* címen (1590 körül) jelentette meg.²⁹ Genfi évei alatt illetve közvetlenül utána, mint igazi humanista, filológiai és történetírói munkákat is szerkesztett.³⁰

²² H. NITSCHKE: *i.m.* 163. o. Gothofredus munkásságát rendkívül kritikusán jellemzi, s csak epigonnak tartja R. STINTZING: *i.m.* 386. skk.

²³ *Notae in quattuor libros Institutionum.* Genevae, 1583.

²⁴ *Institutiones Theophilo antecessore Graeco interprete. Imperatoris Iustiniani institutionum libri III. Paratitla et Notae ad eundem Theophilum Graecum, Latinumque ipsi institutionibus Latinis εκ παραλήλλου coniunctum commissumque...* Dionisio GOTHOFREDO auctore. Genevae, 1587, 1598, 1620.

²⁵ Πρόχειρον νόμων κοινοταύτηνου τοῦ ἄρμενοπούλου – *Promptuarium iuris civilis, Constantini Harmenopulo auctore, interprete Ioanne Mercero Dionisii Gothofredi IC.,* Genevae, 1587.

²⁶ *Fontes iuris canonici.* Lugduni, 1583.

²⁷ Erre az időszakra lásd röviden V. P. MORTARI: *L'umanesimo giuridico a Ginevra.* in UO.: *Itinera Juris. Studi di storia giuridica dell'eta moderna.* Napoli, 1991. 191-194. o.; V. P. MORTARI: *L'humanisme juridique a Genève. Des Origins jusqu' a Jacques Godefroy.* in: Jacques Godefroy (1587-1652) et l'Humanisme juridique à Genève. Actes du colloque Jacques Godefroy ed. B. SCHMIDLIN – A. DUFOUR. Bâle et Frankfurt-sur-le Main, 1991. 39-41. o.

²⁸ *Opuscula iuris varia. Epitome Feudorum, Novellarum, Institutionum, Fragmentorum, quae nobis supersunt ex legibus XII tabularum, Titulorum in Pandectis et Codicis delineatio.* Auctore Dionysio GOTHOFREDO. Genevae, 1586.

²⁹ *Tractatus ad ius varii.* Lugduni, é.n.

³⁰ *Authores latinae linguae in unum redacti corpus.* Genevae, 1585.; *Antiquae historiae ex XXVII authoribus.* Basileae, 1590. Később is foglalkozott ókori auctorok munkáinak

Gothofredus editori tevékenységének legjelentősebb műveit már strasbourgji éveit megelőzően megalkotta. Az újabb kiadások előkészítése mellett jelentős figyelmet fordíthatott tehát az oktatási munkára és az oktatással kapcsolatos művek megalkotására.³¹ Ezen jogi munkák legfontosabb előhírnöke egy jegyzetgyűjtemény volt, melyet a kommentált *Corpus iuris*-kiadás jegyzeteinek kiegészítése céljából kezdett el összeállítani és első részeit 1591-ben jelentette meg.³² Ez a monumentális gyűjtemény, amely a *Digestát* kommentáló XIII-XVI. századi jogászai műveik kivonataiból állt össze és a *Pandekták* törvény-rendjét követve (*ad familiarem ordinem Pandectarum*) épült fel, befejezetlenül maradt, hiszen Gothofredus csak a *Digesta* 2, 16-ig jutott el. Munkája tulajdonképpen a középkori jogtudomány *Digestája* lett volna ugyanúgy összeállítva és egymás mellé rendezve, mint Tribonianus és társai gyűjteménye.

Ezen munkájának kivitelezhetetlenség miatt kudarca nem jelentette azonban, hogy forrásfeltáró tevékenységét teljes egészében feladta volna. Bizonyítja ezt az 1521-ben kinyomtatott *Consuetudines infrascriptarum civitatum et provinciarum Galliae* című, a francia szokásjoghoz írott legrégebbi kommentár kritikai kiadása.³³

Már heidelbergi éveitől kezdve – művei újabb kiadásai és a rendkívül sok *disputatio* mellett – megjelent egy sok vihart kiváltó politikai munkája is 1611-ben: egy *tractatus* a birodalmi publicisztika köréből,³⁴ amely válaszokat és viszontválaszokat indukált.

kiadásával: Cicero, Seneca, Varro, Festus, Nonius Marcellus műveit jegyzetekkel látta el, Suetonius és Plutarchos munkáit pedig kiadta.

³¹ Később említendő *disputatio*-gyűjteményei mellett a fontosabbak ezek közül: *Quaestiones politicae ex iure communi et historia desumptae*. Argentorati, 1598.; *Problemata de obligationibus ex contractu et quasi contractu*. Argentorati, 1601.; *Conclusiones de emptione et venditione*. Argentorati, 1601.

³² *Praxis juris civilis ex antiquis et recentioribus auctoribus, Germanis, Italis, Gallis, Hispanis, Belgis et aliis, qui de practica ex professo scripserunt... collecta...* I-II. Francofurti ad Moenum, 1591.

³³ *Consuetudines civitatum et provinciarum Galliae*. Francofurti, 1597.

³⁴ *De Tutelis Electoralibus Testamentaris Legitimas excludentibus, Libri VI. Primus; Causas aperit, propter quas ... Fridericus III Elector Palatinus, de Tutela liberorum suorum sit testatus ... Secundus; Adsertiones XX. quibus Testamentum superius defenditur; Tertius; Refutationes XXXV. Compendiosae & brevis Demonstrationis nuper editae; Quartus; Refutationes XV. Informatonis Ulterioris & plenioris Dusseldorpii non ita pridem evulgatae; Quintus; Refutationes XIII. Resolutionis Casimirianae, ibidem Typis excusae; Sextus; Refutationes XXXVII. Responsonis*

Mint fennebb említettem Gothofredus élete utolsó pillanatáig dolgozott, gondozta könyvei újabb kiadását. Munkabírása, termékenysége és nem utolsó sorban könyvei minősége eredményezte azt, hogy évszázadokig nem lehetett elképzelni egy jogászi könyvtárat valamelyik Gothofredus nevével jegyzett könyv nélkül.

Humanizmus és jogoktatás a XVI. századi Strasbourgban

Bár az elzászi Strasbourg egyetemmel csak 1621 óta rendelkezett, már 1621 előtt igen jelentős, nemzetközi hírű iskola működött a város falain belül,³⁵ amely iskola a német humanizmus egyik fellegvárának volt tekinthető.

A német humanizmusnak, amely az intellektuális, morális és vallási normák megújulását hirdette, legjelentősebb eszköze a tudományos képzésnek és a nevelésnek a megújítása volt, elsősorban a laikusok körében. A XV. és XVI. század fordulóján megélnékelkül egyházellenes kritika részeként a humanista képzési törekvések nem csak az értelmiségi elitet foglalkoztatták, hanem a városi polgárság szélesebb köreit is elérték. A középkori egyetemek skolasztikus jellegű oktatásában már jóval korábban felfedezték a társadalmi felemelkedés lehetőségét a polgári származásúak is, s a XVI. század elején gyorsan laicizálódó értelmiség Birodalom- (és Európa szerte) egyre inkább hasznot húzott a közigazgatás és a politika szakmaibbá, tudományosabbá válásából. A Német-római Szent Birodalom területén az elsősorban polgári származású tudós

Apologeticae, Dusseldorpii quoque impreßae ... Authore Dionysio GOTHOFREDO.
Heidelbergae, 1611.

³⁵ Példaértékű feldolgozására lásd A. SCHINDLING, Anton: *Humanistische Hochschule und freie Reichstadt. Gymnasium und Akademie in Strassburg. 1538-1621.* (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz 77.) Wiesbaden, 1977.; További összefoglalások: E. ANRICH: *Geschichte der deutschen Universität Strassburg.* (Zur Geschichte der deutschen Universität Straßburg). Straßburg, 1941.; G. MEYER: *Die Entwicklung der Straßburger Universität aus dem Gymnasium und der Akademie des Johann Sturm.* (Schriften des Wissenschaftlichen Instituts der Elsaß-Lothringen im Reich) Heidelberg, 1926.; A. SCHRICKER: *Zur Geschichte der Universität Strassburg.* Straßburg, 1872.; P. WENTZKE: *Die alte Universität Straßburg und das Reich (1621-1793).* in: *Historische Zeitschrift* 158 (1938) 249. skk., Uő.: *Die alte Universität Straßburg 1621-1793.* In: *Elsaß-Lothringisches Jahrbuch XVII.* Frankfurt am Main, 1938.

jogásrend vette kezébe a kialakuló és megerősödő fejedelmi államok igazgatását.³⁶

A példát lassan követték a birodalmi városok is. Egyre inkább felmerült az igény, hogy a városok igazgatásában is a tudós jogokban járatos személyeket alkalmazzanak. A XVI. század elejére megszorodó számú német egyetemek sokáig ki tudták elégíteni a megnövekedett igényeket.³⁷

A reformáció azonban nem csak az egyházat, hanem az egyetemi rendet is megingatta. A teljes morális és intellektuális értékválság közepette a kisebb és nagyobb polgárközösségek, városok a vallási pártválasztások függvényében mindinkább maguk törekedtek saját vezetőrétegük kiképzésére. Nem véletlen, hogy a humanizmus és a reformáció szellemi erőitől hajtva az oktatás, elsősorban az alsóbb szinteken az egész Birodalom területén megélné vált. Új iskolák, iskolatípusok jelentek meg a reformáció első évtizedeiben.³⁸

Ezen új iskolatípusok egyik legsajátosabbjaként jött létre 1538-ban a strasbourggi gimnázium, mely a későbbiekben császári *privilegiumot* kapva (1566) akadémiai gimnázium vagy *gymnasium illustre* rangra emelkedett.

Ez az iskola típus, melyhez hasonló talán csak Altdorfban³⁹ jött létre a korban, egy sajátos, az egyetemi képzés igényei felé közelítő intézmény volt. Egyetemi jellegéhez hiányzott a teljes önkormányzati önállóság és a fokozatok odaítélésének a jogositványa. Ezek az iskolák azonban kielégítették a városi polgárság képzési igényeit az alaptól egészen a városi szükségleteknek megfelelő szaktudományos felkészítésig.⁴⁰

³⁶ N. HAMMERSTEIN: *Universitäten – Territorialstaaten – Gelehrte Räte*. in: *Die Rolle der Juristen bei der Entstehung des modernen Staates*. Hrsg. von R. SCHNUR. Berlin, é.n. különösen 690-691. o.;

³⁷ A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische Hochschule in Straßburg. 1538-1621*. in: *Stadt und Universität im Mittelalter und in der früheren Neuzeit*. Hrsg. von E. MASCHKE – J. SYDOW. Sigmaringen, 1977. passim;

³⁸ A birodalmi polgárság képzési törekvéseire részletesen lásd A. SCHINDLING: *Die humanistische Bildungsreform in den Reichsstädten Straßburg, Nürnberg und Augsburg*. in: *Humanismus im Bildungswesen des 15. und 16. Jahrhunderts*. Hrsg. von W. REINHARD. Weinheim, 1984. 107. skk.

³⁹ A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf – Zwei humanistische Hochschulgründungen von evangelischen freien Reichsstädten*. in: *Beiträge zur Problemen Universitätsgründungen der frühen Neuzeit*. Hrsg. von P. BAUMGART – N. HAMMERSTEIN. (Wolfenbütteler Forschungen 4.) Nendeln, 1978. 149-190. o.

⁴⁰ A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 71. sk.

Strasbourg *magistratusa* ugyanis felismerve a XV-XVI. század elejének bizonytalanságát és elsősorban saját szükségleteit, önmaga akarta egyházi és világi értelmiségének, a város vezető rétegének a humanista normák szerinti képzését kézbe venni. Ez nem csak a választott evangélikus vallás védelmét vagy a kor növekvő szakmai igényeit szolgálta, hanem a város életében, éppen a vezetés egységes képzettsége, morális nevelése által egy bizonyos stabilitást, a patrícius családok vezető szerepének megőrzését is biztosította.⁴¹

1538-ban több régi illetve közelmúltban alakult iskola összevonásával, a szerzetesrendek vagyonának szekularizálásával a városi *magistratus* életre hívta a nagy gimnáziumot. A város vezetése a jelentős anyagi alapok megteremtésén túl, azért, hogy az iskola megvalósíthassa a tőle várt funkciókat, az iskola életének minden vonatkozását saját ellenőrzése alá vonta. A *magistratus* az iskolai ügyek ellenőrzésére már 1525-ben létrehozott egy háromtagú, jelentős politikai szereppel megbízott testületet az úgynevezett *scholariát*.⁴² A *scholarok*, az iskola-felügyelők a gimnázium felett is megkapták a teljes rendelkezési jogot: az iskola vagyonának kezelésében, a professzorok kinevezésében, a fegyelem megőrzésében és a büntetőhatalom gyakorlásában, az alapítványok felügyeletében. Ez a szigorú irányítási jog kizárta a gimnáziumi öngazgatás kialakulását.⁴³

Az iskola fennállásának első szakaszában gyors felvirágzást ért meg. Az oktatás fő hangsúlya a tíz alsóbb osztályon volt, de a magasabb tudományok (teológia, jog, orvostudomány) előadásai is nagy vonzerőt jelentettek, s nem csak a város ifjúsága számára. Az iskola elsősorban, mint a protestáns teológia felső-német központja volt jelentős ebben a szakaszban.⁴⁴

Történetének első szakasza az 1566-ban megkapott császári *privilegiummal* zárult. A császár a korábbi iskolai szervezetet megerősítette, tehát meghagyta a tíz osztály és a *lectiones publicae* rendszerét. A gimnázium megkapta a *statutum*-alkotás jogát, amit a *scholarok* közreműködésével gyakorolhatott, valamint az egyetemi tisztségviselők választásának a lehetőségét is. Jogot kapott a *baccalaureus*

⁴¹ A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 72. o.

⁴² A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf...* 151.o.

⁴³ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 18-33. o.; A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 74. o.

⁴⁴ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 34-43.o.

és *magister artium* címek adományozására, azonban a három felsőbb tudományszakban nem adhatott képesítést. Ez a korlátozás magyarázza azt a korabeli megjelölést, hogy a strasbourgi iskola *semiuniversitas*, vagyis *privilegiummal* ellátott *gymnasium illustre*. Ez csaknem egyedülálló iskolatípusa volt a kor felsőoktatásának.⁴⁵

Az egyetemi rang elnyerése elsősorban a városi *magistratus* magatartásán és iskolai öngazgatás-ellenességén hiúsult meg. A *magistratus*nak inkább egy korlátozott jogú fél-egyetem, mint egy – a város testébe idegenként beilleszkedő, a polgárságnak sok kellemetlenséget okozó, ellenőrizhetetlen, önálló korporáció fenntartása állt érdekében. Az egyetemmé válást azonban csak időlegesen lehetett feltartóztatni. A század végére a város bizalmatlansága megszűnt a teljes egyetemi *privilegiummal* ellátott iskolával szemben. Jól megfontolt presztizs- és gazdasági érdekek is közrejátszottak a *magistratus* akaratának megváltozásában. A XVI. század végére egyre terhesebbé vált, hogy a céltudatosan kialakított modern teológiai, jogi és orvosi tanszékeken szerzett ismeretek után a hallgatóknak más egyetemen kellett a megfelelő tudományos fokozatot megszerezniük. A tanszékek felépítettsége, az általuk kínált előadások vetekedtek a korabeli egyetemekével, sőt túl is szárnyalták azokat.⁴⁶ A látogatottság is – melynek megítélésében becslésekre vagyunk utalva – megközelítette a nagyobb német *universitasok* szintjét.⁴⁷

1594-től figyelhető meg az első törekvések az egyetemi rang megszerzésére, elsődlegesen a promóciós jognak, a doktori fokozat adományozása lehetőségének elnyerése céljából. A császár azonban

⁴⁵ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 44-67. o. A *semiuniversitas* specifikumai összefoglalva: csak *baccalaureus* és *magisteri* címet adományozhatott; a latiniskolai osztályok és a nyilvános előadások szervezetenként összekapcsolódtak; akadémiai konvent irányította a *praeceptorok* (az alsó tíz osztály tanárai) és a professzorok részvételével; a *scholarok* jelentős ellenőrzési hatalommal bírtak. Lásd A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 75. o.; A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf...* 162. o.

⁴⁶ 1600 körül 19 csaknem állandóan betöltött professzori állás volt az iskolában. Ennek ellenére a hallgatók, akik tudományos fokozat elérésére törekedtek, kénytelenek voltak tanulmányaikat egyetemen folytatni. Csak Helmstedt, Lipcse, Tübingen, Bécs és Wittenberg rendelkezett több tanszékkal ebben a korban. Lásd A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf...* 164-165. o.; A. SCHINDLING: *Humanistische...* 67 o.

⁴⁷ Az iskolának 1600 körül mintegy 500 hallgatója volt. Lásd A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 76-77. o.

vallási okokból csak 1621-ben adományozta az iskolának az egyetemi rangot.⁴⁸ Ez is inkább a politikai viszonyok kedvező alakulásának, mint az uralkodó tényleges jóakarátának volt köszönhető.

A *privilegium* biztosította a megalakuló négy karnak a teljes promóciós jogokat. Itt is a középkori egyetemi felépítés valósult meg tehát, mely bizonyítja – a XVI. századi megrázkódtatások után – ennek az iskolatípusnak az életképességét. Ezzel a felépítésbeni eltérés a többi korabeli felsőoktatási intézményekkel szemben megszűnt, s bár az egyetemi önálló bíraskodási jogot nem kapta meg az intézmény, a strasbourggi egyetem is betagozódtott a német *universitasok* sorába.⁴⁹

Az egyetem előtti strasbourggi iskola didaktikai sajátossága az osztályok és nyilvános (teológiai, orvosi, jogi) előadások egységében és az ún. „*methodus Sturmiana*”-ban keresendő. Johannes Sturm – aki 1539-1581 között állt az iskola élén – a XVI. századi humanista német oktatásemélet egyik legnagyobb alakja,⁵⁰ Melanchtonnal egysorban említendő. Módszerének lényege az volt, hogy a tudományok módszerét és rendszerét a retorikából kísérelte meg levezetni. Sturm elmélete szerint a retorikának kellett volna a skolasztikus logikát felváltania, mind ismeretelméleti módszerként, mind alaptudományként.

A tanítás és tanulás módszere tekintetében Sturm koncepciójának középpontjában többek között a *loci communes* álltak: minden szövegből ki kell keresni a használható közhelyeket, és azokat szakcsoportonkéntrendezni kell. Elmélete szerint egy minden szakterületre kiterjedő idézetgyűjtemény kialakítása belátható időn belül lehetséges volt. A terminológiai komplikált skolasztikus tudománnyal szemben a *loci communes*, az idézetek tára, emlékezetsegítő és retorikai eszköztárát adott a gyakorlati életben a hallgatóknak. Egyúttal intellektuális kommunikációs lehetőséget biztosított a képzett rétegek számára.⁵¹

⁴⁸ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 67-77. o.; A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf...* 166. o.

⁴⁹ A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 78. o.

⁵⁰ Többek között lásd H. GUMBEL: *Humanitas Alsatica. Straßburger Humanismus von Jakob Wimpfeling zu Johann und Jakob Sturm.* in: Von Straßburgs Hohen Schulen. Vorabdruck aus: Elsaß-Lothringisches Jahrbuch. Bd. XVII. (1938.) 1-36. o.

⁵¹ Igen részletesen lásd A. SCHINDLING: *Humanistische...* 162-178. o. illetve összefoglalva 389. o.; A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 80. o.; A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf...* 169. o.

A humanizmus eredeti szándéka szerint, amely a politikai vezető réteg szükséges ismeretei körének és megszerzésük módszerének kidolgozását helyezte előtérbe, a retorika formalizált gondolkodás- és beszédtechnikát kínált s alkalmas volt a képzetek integrálására. Ez a réteg több társadalmi osztály tagjaiból állhatott, de a retorikai szabályok kánonja és a *loci communes* közvetítették azt a minimumot, melynek ismeretével valaki ebbe a rétegbe bekerülhetett.⁵²

A *gymnasium illustre* oktatási programjában azt a törekvést is látnunk kell, hogy szükséges volt egy tanrendszer, mely belátható idő alatt viszonylag széles kaput nyithatott a tudáshoz. Sturm módszere egy ésszerű tanulási technikát kínált elsősorban városa tanulni vágyó ifjúságának.⁵³ De az iskola híre túlterjedt közvetlen környezetén. Már 1621 előtt is sok hallgató érkezett Kelet-Közép-Európából: osztrákok, csehek, magyarok, lengyelek, poroszok, s köztük sok nemes. Többségükben evangélikusok voltak.⁵⁴

Sturm követője a rektori székben, Melchior Iunius (1545-1604) tovább vitte elődje és mestere retorikai irányultságú oktatási koncepcióját.⁵⁵

Ami az 1621 előtti jogoktatást⁵⁶ illeti, Strasbourgan az első nyilvános professzúrák között egy jogi katedra is volt, már a XVI. század harmincas éveiben. Wendelin Bittelbaum (Zasius tanítvány) az *Institutiókat* adta elő.

⁵² A. SCHINDLING: *Die reichsstädtische...* 88. o.

⁵³ A. SCHINDLING: *Straßburg und Altdorf...* 170. o.

⁵⁴ A legújabb kísérlet az 1621 előtti hallgatóság névtárára G. MEYER: *Zu den Anfängen der Straßburger Universität. Neue Forschungsergebnisse zur Herkunft der Studentenschaft und zur verlorenen Matrikel.* Aus Nachlaß hrsg. von H-G. ROTT – M. MEYER. (Historische Texte und Studien 11.) Hildesheim, 1989.

⁵⁵ Erre részletesen a magyarországi ifjak retorikai gyakorlatainak ismertetésével lásd ECKHARDT S.: *Magyar szónokképzés a XVI. századi Strasszburuban.* Budapest, 1944.; Iunius tevékenységének nyomaként összesen 640 beszéd maradt fenn, 137 témakörben. A beszédek csaknem egyharmadát nem birodalmi és nem elzászi hallgatók tartották. Ezek elsősorban az osztrák tartományokból, Magyarországról és Lengyelföldről jöttek. A retorikai gyakorlatok szerzői között 262 nemből találunk. Lásd O. BERGER-LEVRUALT: *Annales des professeurs des Académies et Universités alsaciennes (1523-1871).* Nancy, 1892. XXI. o.

⁵⁶ A jogoktatás strasbourgi fejlődésére az eddigiek mellett lásd J. LEFORT: *L'enseignement du droit à l'ancienne Université de Strasbourg.* in: *Revue Générale du droit, de la législation et de la jurisprudence en France et à l'étranger* 18. (1894) 385-403. o.; F. G. IWAND: *Die Juristische Fakultät der Universität Straßburg von 1538-1870.* Straßburg, 1917.

Ebben valószínűleg a város polgárságának a római jog tudományos művelése iránti igénye nyilvánult meg.

Az első jogtanítók alatt, akik elsősorban a legalapvetőbb római jogi ismeretek átadására szorítkozhattak, már valószínűsíthető az antikolasztikus, humanista reformprogram első megjelenése a strasbourggi oktatásban.⁵⁷ Az iskola irányítóinak ezen céljait bizonyítja, hogy a XVI. század második felében a francia humanista iskola jeles képviselőit bízták meg a jogtanári feladatokkal. Ekkor a gimnázium a humanista jogtudomány egyik központja volt a Német Birodalomban. Molinaeus⁵⁸ rövid itt tartózkodása után néhány éven belül a *mos gallicus* olyan kiváló képviselői oktatták az *Institutiókat* Strasbourgban, mint Balduinus,⁵⁹ Hotman,⁶⁰ Giphanius.⁶¹ Az 1568-as *statutumok* azonban még mindig a tradicionális módszer és az új gondolatok valamiféle keverékét mutatták.⁶² Az *Institutiók* – tudvalevőleg a *Corpus iuris civilis* legszisztematikusabb

⁵⁷ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 289-290. o.

⁵⁸ Molinaeus, Carolus [Charles DuMoulin] (1500-1566) – Párizsi ügyvéd, aki 1551-ben hite miatt elhagyta Franciaországot. Jogászprofesszor többek között Strasbourgban, Tübingenben, majd ismét francia földön (Dôle, Besançon) Foglalkozott teológiával is. Lásd G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 498. sk.; J. OTTO: *DuMoulin (Molinaeus), Charles.* in: *Juristen.* 181. sk.

⁵⁹ Balduinus [Baudouin], Franciscus (1520-1573) – Arrasi származású. 1549-ben *doctor iuris* Bourges-ban, 1555-57 *professor iuris* Strasbourgban, 1557-61 Heidelbergben, azután Bourges-ban, 1563-66 Douai-ban, 1568-73 Angers-ban. Lásd O. BERGER-LEVRAULT: *Annales...* 7. o.; E. HOLTHÖFER: *Baudouin (Balduinus), François.* in: *Juristen.* 68-70. o.; Strasbourggi működésére: F. G. IWAND: *i. m.* 3-4. o.; G. MEYER: *Die Entwicklung...* 73-74. o.

⁶⁰ Hotomannus, Franciscus (1524-1590) – Párizsi származású. Orleans-ban *doctor iuris.* *Professor litterarum humaniorum* Lausanne-ban. 1556-61? Straßburgban *professor iuris.* 1561-ben Valence-ba ment. 1567-72 *professor* Bourges-ban. 1573-79 a genfi Akadémia professzora. Lásd O. BERGER-LEVRAULT: *Annales...* 115-6. o.; F. G. IWAND: *i. m.* 5. o.; G. MEYER: *Die Entwicklung...* 73-74. o.; életére lásd D. R. KELLEY: *François Hotman. A Revolutionary's Ordeal.* Princetown, 1973.; W. VOGEL: *Franz Hotman und die Privatrechtswissenschaft seiner Zeit.* Münster-Westfalen, 1960.; J. OTTO: *Hotman (Hotomannus), François.* in: *Juristen.* 293-294. o.

⁶¹ Giphanius, Obertus [Hubert von Giffen] (1534-1609) – 1567-ben *doctor iuris* Orleans-ban. 1572-1581 *professor iuris* Strasbourgban, majd Altdorfbán. 1590-től az ingolstadtai egyetem professzora, császári tanácsos. O. BERGER-LEVRAULT: *Annales...* 87. o.; F. G. IWAND: *i. m.* 7. o.; G. MEYER: *Die Entwicklung...* 76. o.

⁶² M. FOURNIER – CH. ENGEL: *Les Statuts et privileges des Universités francaises.* Tome 4. *L'Université de Strassbourg.* Fasc I. Paris, 1894. (Utánnomás: Aalen, 1970.) 144-145. o.; A. SCHINDLING: *Humanistische...* 299. o.

része – oktatásának célja a *statutumok* szerint a *tyronum iuris* és a fiatal kezdő jogászok értelmének támogatása, *iudiciumuk* élesítése, memóriájuk bővítése az általános tézisek vagy *principia iuris* által, melyeket Iustinianus *elementa et incunabula legum* nevezett. Ezeket meghallgatva az ifjúság *ideam totius iuris in animo* kap.⁶³ Az oktatáshoz a követendő tekintélyek felsorolása is mutatja a két irányzat egymás mellett élését: az előadottak a régi *summisták*, Placentius, Azo és mások rendszerében kellett álljanak, akiket Ulricius Zasius *Paraitlái*, Johannes Appellus, Conradus Lagus, Nicolaus Vigelius, Mattheus Wesenbecius és mások is követnek.⁶⁴ Előadták még a *Pandektákból* a „*De verborum significatione*” és „*De regulis iuris*” (D. 50,16. és 17.) címeket.

1570-ben az *Institutiók* „tanszéke” mellé a *Pandekták* oktatására egy újabb professzori állást létesítettek. Ezekhez 1575-ben a *Codex* és a hűbérjog oktatására alapított katedra járult, amelynek betöltésére Georg Obrechtet hívták meg. Ezzel a bővítéssel a *gymnasium illustre* a világi jogban utolérte a korabeli egyetemek kínálatát, s a jogi oktatás egyetemre előkészítő, propedeutikus jellege is megszűnt. A fejlődés azonban nem állt meg, s 1591-ben egy második *Pandekta*-tanszéket nyitottak éppen Gothofredusnak.

A professzorok 1621 előtti névsorán végigtekintve és tudományos munkásságukat is megvizsgálva látható, hogy a humanista reformtörekvések mindkét irányzata képviselve volt az oktatók között: mind az antikvárius-filológiai törekvések megtestesítői (Balduinus, Gothofredus és Joachim Clüten⁶⁵) mind a módszertani-didaktikai reformokat hangsúlyozó irányzat képviselői (Hotman) szerephez jutottak.⁶⁶

Az egyetem előtti strasbourgi jogoktatás legnagyobb hatású professzora Georg Obrecht⁶⁷ volt, aki 1575 és 1612 között a *Codexet* oktatta, s akinek neve teljesen összefonódott a strasbourgi jogoktatással.

⁶³ M. FOURNIER: *uo.*

⁶⁴ M. FOURNIER: *uo.*

⁶⁵ Clüten, Joachim (1582-1636) – Parchimi, mecklenburgi származású. *Doctor iuris* Bázélban 1613 decemberében. 1613-tól *professor iuris* Strasbourgban. 1623-tól *JUD. & pandectarum professor* haláláig. O. BERGER-LEVRAULT: *Annales...* 41. o.

⁶⁶ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 320-321. o.

⁶⁷ Obrecht, Georg (1547-1612) – Strasbourgi származású, tanult ott, Tübingenben, Dôle-ban, Besançonba, Párizsban és Orléans-ban. 1574-ben Bázélben lett *doctor iuris*. 1575-1612 között strasbourgi professzor. Lásd R. STINTZING: *Geschichte...* I. 672-676. o.

Ő volt az, aki elsőként tartott előadásokat speciális – a tradicionális *leges-rendszert* áttörő, és a *Corpus iuris civilis* különböző részeiből összeállított – joganyagról, nevezetesen az *eljárásjogról* és a *ius publicumról*.

Az *eljárásjog* tekintetében valószínűleg nagy része volt abban, hogy az 1604-es *statutum* e tárgyat a *Codex*-professzorra bízta, s rendkívüli részletességgel határozta meg az előadandó anyagot.⁶⁸ Valószínűleg Obrecht előadási gyakorlatát tükrözte vissza a *statutum*. A *disputatiók* jóval 1604 előtt jelzik a rendszeres speciális előadások létét. Az eljárásjogi tárgyú *disputatiók* talán, mint a *Codex* előadásokhoz való kísérletek jöttek létre, de keletkezhetnek önállóan is, az anyag feldolgozásaként.⁶⁹

Eljárásjogi érdeklődése és a gyakorlati képzés igénye hozta létre az úgynevezett *exercitium iuris practicumot*, mely nem volt más, mint autentikus rekonstrukciója egy fiktív vagy történelemből ismert jogi eljárásnak. Dramatizált per volt, az iskolai színházban adták elő. Alapjául csak a klasszikus római eljárásjog szolgált. Összedolgozott Melchior Iunius retorika professzorral, ez is a retorikai és jogi oktatás strasbourgi összefonódását bizonyítja.⁷⁰ Az oktatási forma nem lépte túl az iskola határait, s a 17. század elején a strasbourgi retorikai oktatás hanyatlásával veszített jelentőségéből.⁷¹

Obrecht legeredetibb és a gyakorlatot leginkább szolgáló előadása: *De iurisdictione, imperio et foro competente* volt, mely közjogi vonatkozásai révén a birodalmi *államjog* tanításának első kísérleteként értékelhető Strasbourgban. Az előadás a birodalmi intézmények, döntvények, publicisztika alapos ismeretét bizonyította. Új kínálatként előadta a

⁶⁸ M. FOURNIER: *l. m.* 306-307. o.

⁶⁹ Obrecht eljárásjogi oktatási módszerét és az oktatott anyagot megismertető egyik *disputatio respondense* az egyik később megismerendő Gothofredus tanítvány, az eperjesi Johannes Melczér volt.

⁷⁰ Az alábbi kiadvány ékesen bizonyítja ezt a kapcsolatot: *Orationum quae Argent. in academia, exercitii gratia, scriptae et recitatae ab illustr. generos. Nobilibus, et aliis Ad tractandum vero propositae fuerunt a Melchiore Iunio Vuitebergensi, Eloquentiae ibidem Professore. Pars prima.* Montebelgardi, 1595. Ebből a kötetből szemelgetve a következő gyakorlatokat találjuk: *Actio parracidii ad imitationem Orationum Philippi Macedoniae regis eiusdemque, filiorum Persei ac Demetrii apud Liuium Decad. 4. lib. 10. exercitii gratia orationibus duodecim instituta.* (A tucatnyi beszédből a nyolcadik a későbbi koronaőr, Révai Péteré.) Ismerteti ECKHARDT S.: *Szónokképzés...* 353-354. o.

⁷¹ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 305. o.

hűbérjogot is, mely mindennapi problémája volt a korabeli bíróságoknak. Obrecht elhagyta a régi *titulus*-rendszert és új módszert fejlesztett ki, de kizárólag csak az itáliai *Libri feudorum*-mal foglalkozott. Csak úgy, mint kortársai, ő is elhanyagolta a német feudáljogot. Ezzel viszont megalapította a feudáljogi előadások tradícióját Strasbourghban. Előadásait témában hasonló *disputatiók* kísérték, de foglalkozott más témákkal is, melyek politika-tudományi érdeklődését is bizonyították.⁷²

A *gymnasium illustre* jogoktatásának második meghatározó személyiségének a XVI-XVII. század fordulóján Obrecht mellett Gothofredus volt tekinthető. Mint életrájából kiderül 1591-1604 között tevékenykedett a *Pandekták* egyik professzoraként. 1600 és 1601 között rövid ideig Heidelbergben oktatott.

Az 1604-es *statutumok* anyagfelosztása szerint a *Pandekták* első professzora a könyv legfontosabb részeit magyarázta elkülönítve és részletesen. A második *Pandekta*-professzor – így Gothofredus is – mind az 50 könyvet kommentálta egy ötéves kurzusban.⁷³ Ez a szabályozás valószínűleg visszament Gothofredus és az első *Pandekta*-tanár, Tuppius 1604 előtti gyakorlatára, de nincs pontos adatunk a feladatok kettőjük közötti megosztásáról.

Gothofredus gyakran vett be előadásába filológiai szöveg-magyarázatokat. Diagrammatikus táblázatokat is alkalmazott az oktatásban, hogy a iustinianusi rendszert megvilágítsa. Ezen táblázatokat – mint említve volt – a *Corpus iuris civilis* kiadásában is alkalmazta. Elsősorban a didaktikai és filológiai problémákra koncentrált.

Strasbourgban újdonságként *disputatiós* kört rendezett a *Corpus iuris civilis* különböző részeihez, az anyag begyakorlása céljából (*exercitium privatum*). Az 1597-es és 1603-as, a *Digestát* alapul vevő *disputatiókban* 50 joganyagot fejtettek ki a hallgatók, ezekben a *Pandekták* legfontosabb helyeit tárgyalták át még a *lex*-rendszerben.⁷⁴ A gyakorlásnak ezzel a

⁷² Policy-tudományi tevékenységére lásd M. STOLLEIS: *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland*. I. München, 1988. 349-350. o.

⁷³ M. FOURNIER: *i.m.* 307-308. o.

⁷⁴ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 315. o. meglátásával szemben nekem úgy tűnik, hogy az a gyakorlat már korábban kialakult. Gothofredus maga 1595-ben a *Codex*-ről, Paulus Graseccius pedig már 1594-ben a *Pandektákról* vezetett hasonló foglalkozásokat. Lehet, hogy ezek nem fejeződtek be, de nyomuk van a frankfurti Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte *disputatio*-gyűjteményében.

formájával a kommentár-előadások és a rendes *disputatiók* mellé egy szemináriumi jellegű foglalkozás lépett Gothofredus oktatási gyakorlatában. Ilyen kollégiumot a korban már Marburgban és Ingolstadtban is tartottak, ahonnan maga Gothofredus is vehette az ötletet.

Ezzel az átvett újtással a későbbi strasbourgi *Pandekta*-stúdiumok egyik alapvető jelegzetességét teremtette meg. Ezen oktatási formával maradandóbbat alkotott, mint Obrecht a maga *exercitia iuris practica*jával.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a humanista oktatási reformtörekvések a strasbourgi főiskola jogoktatásában rendkívül nagy szerepet játszottak 1621 előtt. Hatásuk azonban – elsősorban a módszertani (*ars iuris*) reformkísérletek tekintetében – 1621-ben megtört, s csak kevés nyomot hagyott a megalakuló jogi kar oktatásán. Ehhez hozzájárulhatott a francia jogi iskolával való szorosabb kapcsolatok megszakadása is. Gothofredus távoztával hosszú időre a német praktikusok kezébe került az oktatás.

Új tudománytörténeti korszak kezdődött: inkább a reáliák kutatása (birodalmi államjog) került előtérbe, s nem a didaktikus-retorikai előfeltételek voltak fontosak. A jogi antikvarizmus a XVII. században újra fellendült, de ebből a folyamatból a strasbourgi egyetem már kiszorult. A római civiljog recepciója már befejeződött, a jogtudomány újabb feladatok elé került. Strasbourg a XVII. században a *ius publicum* területén lett útmutató jelentőségű, elsősorban nem jogászai, hanem a történész Bernegger révén.⁷⁵

Hallgatóság és magyarok a strasbourgi akadémián

Ami a *gymnasium illustre* hallgatóságát illeti, megállapítható, hogy a XVI. század közepétől a nemesség dominált az akadémián. Maga Sturm is nagy súlyt fektetett a nemességnek a humanizmus számára való megnyerésére.⁷⁶ Oktatási elveinek bizonyos arisztokratizmusa erre vezethető vissza. A jelenség nem állt egyedül a korban.

⁷⁵ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 321-322. o.

⁷⁶ P. WENTZKE: *Die alte Universität Straßburg* 69. o.

A nemesség arányának növekedéséhez egy általános társadalom-történeti változás is hozzájárult: a késő középkorban az egyetemek hallgatói nagyrészt a városi polgárság soraiból kerültek ki, s a fiatal nemesek csak egy magasabb ívű egyházi életpálya előkészítése végett jöttek az *universitasok*ra. A XVI. század folyamán ez változott. Az általános tudományos képzés iránti igény Európa szerte egyre inkább a nemesi nevelési program önálló részévé vált. A nemesi tanulás kiterjedése a XVI-XVII. század folyamán a tanárok gondolataiban is visszatükröződött. 1600 körül az egyetemek társadalmilag és szellemileg integrálódtak a hagyományos európai nemesi társadalomba, abba a társadalomba, melytől a középkorban – mint polgári és egyházi enklávék – inkább különböztek.⁷⁷ A XVI-XVII. század fordulóján Strasbourgban uralkodó sztoikus-keresztény étosz jól illet a korban felerősödő arisztokratikus lelkülethez. Flexibilis volt, magába foghatta mind a született nemességet, mind a „tudósrendet”. A nemesség és a tudás összefonódása nagy szerepet játszott az akadémián. A Iunius-tanítványok gyakorló beszédeinek tematikája is ezt mutatta.⁷⁸

A kapcsolat azonban a későbbiekben sem szakadt meg. Ennek jó példája a birodalmi államjogtudomány strasbourggi fellendülése az egyetemmé válás után, mely elsődleges céljának azt tekintette, hogy a vezető rétegeknek modern ismereteket közvetítsen.

Bár a korábbi felfogás szerint magyarok csak 1552 óta látogatták a strasbourggi iskolát,⁷⁹ újabb adataink szerint első erdélyi hallgatója már 1542-ben megjelent.⁸⁰ Az egyetem létrejöttéig (1621) csaknem ötven magyarországi vagy erdélyi ifjú fordult meg itt, melyekből Gothofredus tevékenységi idejére mintegy másfél tucat esik.⁸¹ Az ötven ifjúból

⁷⁷ Az egyetemi tanulmányok arisztokratizálására lásd H.-W. PRAHL: *Sozialgeschichte des Hochschulwesens*. München, 1978. 145. o. és passim.

⁷⁸ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 384. o.

⁷⁹ LUKINICH I.: *A magyarok egyetemjárása külföldön*. in: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. MAGYARY Z. Budapest, 1927. 158. o.

⁸⁰ SZABÓ M. – TONK S.: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521-1700*. Szeged, 1992. Nr. 897.

⁸¹ A számok bizonytalanságát egyrészt az idézi elő, hogy az egyetem előtti korból nem maradt fenn beiratkozási jegyzőkönyv, másrészt pedig az, hogy nem tudjuk Gothofredus 1591-es megjelenése idején hány korábban már itt tartózkodó magyar *peregrinus* volt még az iskolában. A magyarországiak jelenléte szempontjából egyébként egyetlen jelentősebb munkától eltekintve még feltáratlan az 1621 előtti korszak. Vö. ECKHARDT

tizenháromról tudjuk, hogy peregrinációjuk alatt valamilyen kapcsolatba kerültek a jogtudománnyal, a többiek az alsóbb osztályokat, elsősorban a bölcsészeti kurzusokat látogathatták.

A tizenhárom „joghallgató”-ból csak négyről tanúsítják strasbourgi *disputatióik*, hogy a jogtudománnyal itt kötöttek mélyebb ismeretséget, ezek közül hárman látogathatták Gothofredus foglalkozásait.⁸² Heten más egyetemeken jelentek meg strasbourgi tartózkodásuk előtt vagy után a joghallgatók jegyzékében. Nem zárható ki azonban, hogy a másik egyetemre iratkozásuk előtt vagy után ők is hallgatták a 16. század fordulójának neves strasbourgi jogászait. Erről tudunk pl. Franciscus Bánffy esetében, akinek kísérője és nevelője – Johannes Decius Barovius (Baranyai Decsi János) – többször is említi, hogy neveltjének jogi ismereteit bővítendő mélyült el maga is a jogtudósok műveiben.⁸³

Az akadémia hazai hallgatói neveinek vizsgálatából valóban az szűrhető ki, hogy a nemesifjak kedvelt úticélja volt a strasbourgi akadémia.

1621 előtt a strasbourgi tartózkodás igen gyakran (nyolc esetben) az itáliai tanulmányokat készítette elő. A jó humanista ismereteket adó akadémia kedvelt előiskolája volt például a padovai egyetemre készülő nemeseinknek. Mások pedig már meglévő jogi ismereteiket bővítendő utaztak tovább Itáliába.⁸⁴

A két eperjesi tanítvány

Nyomtatásban megjelent *disputatióik* tanúsága szerint a magyar földről érkezettek közül bizonyosan szorosabb kapcsolatba kerül Gothofredussal két eperjesi *peregrinus*, Johannes Melczer Eperieszy és Daniel Fabinus.

S.: *Szónokképzés...*; Adalékokkal: *Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai*. Szerk. SZABÓ A. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 22.) Szeged, 1989.

⁸² Petrus de Rewa (Révai Péter), Daniel Fabinus, Johannes Melczer Eperieszy. A negyedik, idősebb Jacobus Szelleczky jóval Gothofredus távozása után tanult itt.

⁸³ Vö. ZLINSZKY J.: *Ein Versuch zur Rezeption des römischen Rechts in Ungarn*. in: *Festgabe für Arnold Herdlitzka*. München, 1972. 320. o. valamint alább.

⁸⁴ Pl. éppen két főhősünk Daniel Fabinus, Johannes Melczer Eperieszy is.

Melczer néhány évvel korábban érkezett Strasbourgba földjénél. Valamivel többet is tudunk életéről.⁸⁵ Apja, Petrus Melczer 1558-ban kapott nemesi oklevelet, két fivérével együtt. Nem ismeretes az, hogy Johannes mikor született és azt sem, hogy milyen előiskolák után indult peregrinációra. Szülei nem lehettek vagyonosak, mivel alsóbb iskolai tanulmányait és később akadémiai tartózkodását is Johannes nevű nagybátyja, apja testvére fedezte, mint az egyik *disputatiójának* ajánló leveléből kiderül.⁸⁶

Hogy mikor érkezett Strasbourgba, már nem deríthető ki. Első nyomait a városban és az akadémián 1595-ben megjelent *disputatiói* illetve egy Melchior Lunius által vezetett „stílusgyakorlaton” való részvétele jelentik, ahol a törvényeknek való engedelmesség mellett szállt síkra. Ennek során Iustinianust is idézte, ami mutatja, hogy tanulmányai addig sem álltak távol a jogi ismeretektől.⁸⁷

Jogi ismereteinek elmélyítését bizonyítják Gothofredus alatt megvédett *disputatiói*. Az elsőt 1595 júliusában nyomtatták ki (*De personis sui iuris...*),⁸⁸ a *disputatio* ajánlólevele azonban már 1595. június 23-án megíródott.⁸⁹

Melczer első *disputatiója*, mint az a címlapról és a tartalomából kiderül, Iustinianus *Instituióinak* I. könyve 13. fejezetétől a 26. fejezetig terjedő részét parafrázeálja a *Digesta* és a *Codex* segítségével. Az egyes fejezetekhez kapcsolódó, sokszor szószerint idézett *Institutio*-helyeket kiegészíti a másik két forrásból vett idézetekkel s így egy mindhárom forrást átfogó *fragmentum*-gyűjteményt állít össze. Foglalkozik a gyámság fogalmával és rendelési módjaival, ezen belül igen részletesen a végrendeleti gyámrendelés lehetőségével, majd az *agnatusok* törvényes

⁸⁵ SZINNYEI J: *Magyar írók élete és munkái*. VIII. Budapest, 1891 után. 1035-1036. h.

⁸⁶ Vö. MELCZER I: *Melczer János ismeretlen straszburgi dissertatiója 1595-ből*. in: *Magyar Könyvszemle* (1888) 252-263. o.

⁸⁷ ECKHARDT S.: *Szónokképzés...* 37-38. o.;

⁸⁸ *Theses De Personis Sui Iuris, In Tvrtorvm, Cvrtatorvm, Vel Nevtorum Potestate constitutis. Desumptae ex lib. I. Institutionum XIV posterioribus titulis, additis Digestorum et Codicis materiis selectoribus*. Quas praeside D. Dionysio Gothofredo... defendet Ioannes Melcerus Eperieszy. Nob. Ungarus. Argentorati, 1595.; Vö. *Régi Magyar Könyvtár* III. 862. sz.; *Régi Magyar Könyvtár* III. Pótlások 5558. sz.

⁸⁹ MELCZER I: *Melczer* 253. o.; „*et thesium quidem veritatem cum vtilitate ac necessitate coniunctam, pro ingenii viribus (quae perimbecilles adhuc) respondendo defendere, et decenter vivendo exprimere conor atque conabor.*”

gyámságával. Követve az *Institutiones* kitérőjét a *status*-változást is érinti, majd visszatér a törvényes és hatóság által rendelt gyámokkal (*tutor Atilianus*) foglalkozó szabályokhoz. Kimerítően idéz a gyámi kötelességekkel foglalkozó *fragmentumokból* és röviden a gyámság megszűnését is érinti. A gondnokság különböző eseteinek felsorolása után a gyámok és gondnokok esküjével és felelősségre vonásának eseteivel illetve a hivatal alóli kimentés lehetőségeivel folytatódik a munka. A 166 tézisből álló, 36 oldalas mű – amely a folyamatos olvasást megkönnyítendő általában kissé átalakítva hozza a források szövegét – a gyámok és gondnokok ellen indítható eljárások szabályaival záródik. Melczer munkájához, melyet nagybátyjának ajánlott, két iskolatársa, egy lengyel és egy morva diák írt köszöntő verset, a kor szokásának megfelelően nem tartózkodva a költői túlzásoktól, hiszen egyikük *decus Hungariae*-ként tiszteli meg a szerzőt. Ugyanakkor a morva köszöntő verse utal Magyarország háború miatti szenvedéseire és reméli, hogy az ellenséget „*non Marte, sed arte*” sikerül elrisztani.

Melczer ezen vitairatának datálása szerint – a többi, alább ismertetendő *disputatió*val ellentétben – nem képezte részét (legalábbis mai ismereteink szerint) egy Gothofredus által vezetett *collegia disputatiónum* foglalkozás-sorozatnak. Gyakorló céllal készülhetett, és jó ajánlólevél lehetett a mester által valamikor szeptemberben indított vitasorozathoz, melyben – mint látni fogjuk – Melczernek a kitüntetett első vitakozói szerep jutott. A gyámsággal foglalkozó vitairat formáját tekintve az ún. *theses vestitae* első típusába sorolható, ami azt jelenti, hogy – szemben a korábban szokásban lévő pusztá szövegközléssel – az ilyen típusú már előre kinyomtatott vitairatokban a szövegben bizonyos indoklást adtak, magyarázatokat fűztek az egyes tételekhez. Ezáltal magát a szóbeli aktust szabadították meg a forráshelyek és irodalmi utalások felsorolásának terhéől, s több idő maradhatott az érdemi vitára. A téziseket az utalások mintegy „felöltöztették,” innen az elnevezés: *theses vestitae*. Eleinte az egész tézisre illetve az egyes szavakra vonatkoztak a „jegyzetek”, megokolások, szigorú értelemben vett forrásmegjelölések formájában (*allegationes*).⁹⁰ Így Melczer is minden esetben akkurátusan közli, hogy honnan származnak egyes tézisei. A vitairatoknak ez a XVI.

⁹⁰ Vö. SZABÓ B.: *Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI-XVII. században készített disputatióinak (dissertatióinak) elemzéséhez.* in: *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica.* VIII/5. Miskolc, 1993. 93. o.

században elterjedt formája egyeduralkodónak volt tekinthető Strasbourgan a vizsgált századfordulón.

Melczer következő dolgozatai már egy vitasorozat részeként készültek. A Gothofredus elnöklete alatt a *Codexet* alapul vevő *disputatio*-sorozat keretében ugyanis Melczer még ugyanebben az évben további két *disputatiót* védett meg. Az adatok szerint Melczer *De Legibus et Consuetudine*⁹¹ című *disputatio*ja nyitotta a sort szeptemberben, s még egyszer rá került a sor az ötödik *disputatio (De Arbitris)*⁹² *respondens*eként. A *disputatiós* kör áthúzódott a következő évre is. A *disputatiók* hetente vagy kéthetente követhették egymást, s nem biztos, hogy abban a sorrendben vitatták meg őket, mint amit a címlapokon feltüntetett sorszámok jelölnek. A sorrend megállapításánál egyébként az alapul választott könyv címeinek sorrendjét követték.⁹³

Gothofredus strasbourggi évei alatt – kartársaihoz hasonlóan – gyakran, szinte éves, rendszerességgel hirdethetett meg ilyen foglalkozásokat. Annak ellenére így van ez, hogy ezen előadássorozatok nyomtatásban megjelent nyomai viszonylag csekély számban maradtak ránk.

Melczer sorozatnyitó vitáinak keletkezéséről is rendelkezünk bizonyos információkkal atyjának címzett és az év szeptember 14-én kelt levele révén, mely levél nem az előbb említett munkát kísérte – mint ahogy azt eddig feltételezték –, hanem az éppen aktuális jogforrástani, melyet a címlap tanúsága szerint szeptemberben vitattak meg. Ezt a

⁹¹ *Disputatio De Legibus et Consuetudine ex primo Codicis et VIII. eiusdem Cod. Tit. LIII. Deprompta. Quam praeside Dionysio Gothofredo... defendere conabitur Ioannes Melcerus Eperiesy Nobilis Ungarus. Argentorati, 1595. Vö. Régi Magyar Könyvtár III. Pótlások 5557. sz.*

⁹² *Disputatio V. De arbitris, satisfactionibus, formulis, iureiurando calumniae, iudiciis et iurisdictione, ex lib. II. Cod. Tit. LVI. Ad finem usque eiusdem: et III. Cod. Ad Tit. 27. Desumpta. Quam praeside Dionysio Gothofredo... discutiendam proponit: Ioannes Melcerus Eperiesy Nobilis Ungarus. Argentorati, 1595. Vö. Régi Magyar Könyvtár III. Pótlások 5556. sz.*

⁹³ A frankfurti Max-Planck-Institut gyűjteményében található *disputatiók* alapján, ha nem is teljes egészében, de rekonstruálható volt a *disputatiós* kör vitáinak témasorrendje. A legmagasabb sorszámú *Codex*hez kapcsolódó vitatkozás a 18-as számot viseli, de tematikailag utána következnek tekinthető egy számozatlan 19. is, szintén még 1596-ból.

feltételezést igazolják azok a fejtegetések is, melyeket mintegy tartalmi ismertetőként apjának vázol.⁹⁴

A levélben egyébként így szól munkájáról és Gothofredusszal való kapcsolatáról: „*Qui domini in illa a me compellati, uti spero, laborem meum (ne dicam sumptus) si in aliis superioribus meis thesibus, in praesentibus profecto, sive numerus, sive pondus spectetur, maximum, (nihil enim d. Gothofredus perperam aut superfluum poni voluit) aequi bonique consulturi fuissent...*”⁹⁵ A sorokból kiderül, hogy a munká(i)t sajátjának tartja, de Gothofredus irányító tanácsai nélkül a mű(vek) nem jöhetett(ek) volna létre.

Melczer augusztus elején előszavazott jogforrástani vitairata valamivel terjedelmesebb, mint első jogi munkája. A 46 oldalon felvonultatott 187 *thesis vestitae* a *Codex* I. könyv 14-25. titulusának, valamint a VIII. könyv 53. titulusának anyagát dolgozza fel ugyanolyan módszerrel, mint előbb ismertetett munkájában. A munka súlypontja néhány – a törvényekkel, szenátusi határozatokkal kapcsolatos megállapítás után – a császári rendeletekkel összefüggő tudnivalók elemzésén nyugszik. Végig veszi a *Codex* rendjében a különböző császári akaratnyilvánításí formákat: *mandatumokat*, ügydöntő határozatokat, leiratokat és *pragmatica sanctio*kat. Részletesen foglalkozik a jogtudomány jogforrási jellegével, azzal hogy saját korában az egyetemek professzorainak *communis opinio*ja, egybehangzó véleménye is jogforrásnak minősül.⁹⁶ Érdekesek a ténybeli és jogbeli tudatlansággal kapcsolatos fejtegetései is, melynek során sem csak a iustinianusi szövegekből ollózik, hanem hozzá is tesz azokhoz: „*Est autem ignorantia error hominis nescientis, quod scire*

⁹⁴ MELCZER I.: *Melczer...* 257. o. „*Quid enim reipub. adeo magis legibus et consuetudine salutare est? Quid magistratus pariter et subditos in officio continet? Lex, opinor et consuetudo. Quid viam ad sacratissimos Iustitiae rivulos fontesque patefacit, munit, conservat? Lex et consuetudo. Quid respub. dynastias, regna, imperia constituit bene constituta, auget aucta: in fastigium supremum locat et erigit? Lex certe et consuetudo.*”

⁹⁵ Idézi MELCZER I.: *Melczer...* 256. o.; A levél jól mutatja, hogyan, milyen anyagi áldozatok árán kerültek kinyomtatásra a vitairatok, s hogyan küldték őket haza a diákok, egyetemi teljesítményeiket igazolandó.

⁹⁶ Vö. *thesis* LXIII.: „*Communem etiam opinionem casu in lure non expresso, nullo vitio laborantem in iudicando sequendam esse non minus ex honestate quam ex usu Reipub. esse censemus.*”

*debuerat.*⁹⁷ A munkát a szokásjoggal kapcsolatos tudnivalók kifejtésével zárja, melynek során saját kora gyakorlatára is figyelemmel van. Mynsingerre hivatkozva írja: „*Unius Doctoris de consuetudine attestantis testimonio tamen (donec contrarium praesumptive probetur) fides haberi potest.*”⁹⁸

Ezen munkája – Sáros megye alispánjának, bíráinak és ülnökeinek, mint támogatóinak írott – ajánlásában a következő szavakkal ír törekvéseiről: „*Mirabimini ergo fortassis, (nem immerito mirabimini) cur cum neque aetate, neque iudicio praeditus sim, has tamen Theses (exercitii causa a me conscriptas) mittere, iisque obstrepere audeam. Sed me erga patriam meam amore summo commotum, scitote, ne in hoc patriae turbulentissimo plane statu, solus muta persona videri possem, studia vobis, officia debita, et opellam quantulamcunque meam offerre voluisse...*” Művéhez ezúttal hárman írtak köszöntő verset a szokásos szellemben dicsőítve a szerző jogi tudását.

Bizonyos előrelépést mutat a tudásanyag formai megfogalmazásában Melczer harmadik Gothofredus alatt védett munkája. Ezen *disputatio* elkészítésénél ugyanis már a *theses vestitae* fejlettebb formája felé mozdult el. Ezen formánál egy magasabb szintű indoklási, jegyzetelési módszer figyelhető meg. A szerző véleményét a „jegyzetekben” fejtheti ki, ott veti össze a rendelkezésre álló forrásokat és nézeteket, és ott foglalhat állást az érvek között. Ezzel az *apparatus* elindul afelé, hogy olyan mikro-tanulmányokká váljon, melyben a fontos, a szerző által kérielt, vagy másoktól átvett gondolatok jelenhetnek meg.⁹⁹

A munka, melyet a *respondens* egyik stájerországi támogatójának ajánlott, perjogi kérdésekkel foglalkozik a *Codex* II. könyvének utolsó négy titulusa (C. 2, 56-59) valamint a III. könyv első 27 címe alapján. Az ötven tézis (38 oldalon) egyre kevésbé részletezően foglalkozik bizonyos fontos perjogi kérdésekkel. A munka végén bizonyos kifáradásra utaló

⁹⁷ Thesis LXX. Ugyanígy thesis LXXXV.: „*Ignorantia crassa est ignorare id, quod nemo ignorat, & omnes sciunt.*” Thesis XC.: „*Juris ignorantia est ius Naturale vel civile proprium ignorare.*”

⁹⁸ Thesis CLXXXIII.

⁹⁹ Melczer módszere itt még csak kezdetleges formában utal a későbbi, főleg a XVIII. században eluralkodó stílusra, melynél az eredeti tézis már csak az alkalmat adta a „jegyzetbeli” gondolatok kifejtéséhez, csupán mint összefoglalás kapott szerepet és a tudományos vita már az *apparatus*ban folyt. Vö. SZABÓ B.: *Előtanulmány...* 93. o.

jelek vannak, mivel ott az egyes *titulusokhoz* írt szövegek egyre rövidebbek, az irodalmi hivatkozások egyre szegényesebbek lesznek. A munka elején azonban biznyságot ad a szerző arról, hogy már nem csak a iustinianusi forrásokban járatos, hanem eligazodik a korábbi századok itáliai irodalmában (Accursius,¹⁰⁰ Bartolus,¹⁰¹ Baldus¹⁰²), a korabeli kommentálók (Wesenbeck,¹⁰³ sőt Cuiacius és Donellus¹⁰⁴) és kameralisták (Gaill,¹⁰⁵ Mynsinger¹⁰⁶) munkáiban is.

A választott bíró igénybevétele lehetővé tevő *receptum arbitrii* és a perben leteendő biztosítékok részletes tárgyalása után a *Codex* harmadik könyvének rendjét követve a bíráskodásról és bírákról, bizonyos perjogi

¹⁰⁰ Accursius (1181/85-1259/63) – Firenzei származású glosszator, akinek *Glossa ordinaria*ja, a iustinianusi forrásokhoz írt egységes magyarázata, évszázadokra meghatározta az európai jogtudomány fejlődését. Vö. F. DORN: *Accursius*. in: G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 13. skk.; P. WEIMAR: *Accursius*. in: *Juristen*. 18-19. o.

¹⁰¹ Bartolus de Saxoferrato (1313/14-1357) – Olasz származású kommentátor, a skolasztikus jogtudomány egyik legnagyobb alakja. Világos kommentárjaival több területen nagyban hozzájárult a középkori jog továbbfejlődéséhez. Európa több egyetemén a XVIII. századig „Bartolus után” adták elő a magánjogot. Vö. P. WEIMAR: *Bartolus de Saxoferrato*. in: *Juristen*. 68-70. o.; A KRAUSS: *Bartolus de Saxoferrato*. in: G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 43-47. o.

¹⁰² Baldus de Ubaldis (1319/1327-1400) – Perugiai származású kommentátor, jogi szakértő, akinek művei rendkívül nagy tekintéllyel bírtak a joggyakorlatban és a tudományban. A KRAUSS: *Baldus de Ubaldis*. in: G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 40-43. o.; P. WEIMAR: *Baldus de Ubaldis*. in: *Juristen*. 58-59. o.

¹⁰³ Wesenbeck, Matthaeus (1531-1586) – Németalföldi származású jénai, majd wittenbergi professzor, akinek a *Digestához* írt *Paratitlája* a XVI-XVII. század egyik legsikeresebb jogi könyvének tekinthető gyakorlati-közelsége és szintetizáló módszere miatt. Vö. M. ASHMANN: *Wesenbeck, Matthaeus*. in: *Juristen*. 651. o.; G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 519. o.

¹⁰⁴ Donellus, Hugo [Hugues Doneau] (1527-1591) – Az egyik legtekintélyesebb francia jogi humanista, aki a humanizmus rendszerező törekvéseit tetőzte be munkásságával, ugyanakkor dogmatikai teljesítményével is jelentős impulzusokat adott az európai magánjogfejlődésnek. K. STAPELFELDT: *Hugo Donellus*. in: G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 112-115. o.

¹⁰⁵ Gaill, Andreas (1526-1587) – A Birodalmi Kamarai Bíróság ülnöke, akinek bírósági döntésekre alapuló – hihetetlen népszerűségű – főműve (*Practicae observationes...*) az ezen bíróságnál alkalmazott legfontosabb eljárási és anyagi jogi alapelveket mutatta be. Vö. G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 477. o.

¹⁰⁶ Mynsinger v. Frundeck, Joachim (1514-1588) – Német gyakorló jogász, ülnök, majd braunschweigi kancellár, akinek legfontosabb műve a Birodalmi Kamarai Bíróság döntvényeit először dolgozta fel. Gaill-al együtt a kamarai bírósági-jogtudomány megeremtője. Vö. G. KLEINHEYER – J. SCHRÖDER: *i. m.* 500. o.

alapelvekről, a permenetről és eljárásfajtákról, a többletkövetelésről, a halasztásokról és ítélkezési szünetekről, a bírói hatáskör és illetékesség szabályairól, majd egyre rövidebben a különböző – igényfajták szerint rendezett – perekről szól. A végén egy-egy *Codex*-címnek már csak egy-egy *thesis* jut és az irodalomra való hivatkozás is visszaszorul a *theses vestitae* korábbi szintjére. Kivételt ez alól az utolsó kérdéskör, az önszegély lehetőségeinek a tárgyalása képez, ahol ismét több „modern” szerző művére történik hivatkozás.

A köszöntő versek nélküli munkáról azt állapíthatjuk meg, hogy talán ennél a munkánál merül fel leginkább Gothofredus tanácsadásnál nagyobb méretű beavatkozása a szöveg megalkotásába, annak ellenére, hogy a „lábjegyzetekben” Gothofredus nézeteire is történik utalás. Minden összecsapottsága ellenére ez a munka már komoly felkészültséget tanúsít és ily módon különbözik a másik két „iskolás-jellegű” munkától. Mégis ha azt tekintjük, hogy Melczer a három munkát kevesebb, mint egy félév alatt fogalmazta meg, elismeréssel kell adóznunk teljesítményének, melyet a *Codex-collegiumban* való részvétele jelentett.

Megjegyzendő, hogy Gothofredus *Codex*-sorozatához hasonló kezdeményezése volt egy évvel korábban kollégájának, Paulus Grasecciusnak,¹⁰⁷ aki tanítványaival a *Pandekták* könyveinek egyes fejezeteit vette sorra. A *Pandekták* alapján Gothofredus először 1597-ben tervezetett több foglalkozásból álló sorozatot, de ennek csak elszórt nyomai maradtak ránk.¹⁰⁸

A teljesség kedvéért meg kell említenünk, hogy Melczer 1596 februárjában a Georg Obrecht híres eljárásjogi előadásait feldolgozó vitasorozaton is résztvett (Obrecht elnöklete alatt) párban a későbbi jogászprofesszorral, az ifjabb Melchior Iuniussal.¹⁰⁹ Obrecht ugyanis az

¹⁰⁷ Graseccius, Paulus (1562-1604) – Strasbourgi születésű. 1588-ban Bázelen *doctor iuris*. 1588-tól *professor iuris* Strasbourgan, 1600-tól *professor pandectarum* Gothofredus helyén. O. BERGER-LEVRAULT: *Annales...* 94. o.

¹⁰⁸ Ebből a sorozatból 30 vitairat ismert. Valószínűleg 1599-ben megismételte a ciklust, bár abból a sorozatból csak néhány vitairat található a bibliográfiákban illetve gyűjteményekben.

¹⁰⁹ *Disputatio II. De Causa Efficiente Iudicii: Et Praecipue De Iudiciis Definitione, Divisione, Causa Efficiente, Subiecto & obiecto: ex Obrechtianis scholis libri primi de iudiciis tam ex veteri quam novo, moribus & imperii ordinationibus percepto & approbato iure desumpta: et in inlyta Argentoratensium Academia publici exercitii*

eljárásjoghhoz egy szisztematikus, nem a iustinianusi források tematikus rendjét követő előadást dolgozott ki a bíróságokról, azok szervezetéről és az eljárásjogról. Különös jelentőséget tulajdonított a *Reichskammergericht*nek, melynek eljárási rendjét részletesen elemezte. Munkásságával hidat akart verni a római jog és a Német-római Birodalom joga között, s ezzel nagy lépést tett a gyakorlat-közeli oktatás felé.¹¹⁰ Kísérleteiben tehát magyarországi segítője is volt.

Láthatjuk, hogy Melczer néhány hónapon belül két perjogi munkát tett le – többé-kevésbé önállóan – az asztalra. Ez nem csak kivételes szorgalmáról és professzoraival való jó kapcsolatáról árulkodik, hanem arról is, hogy meglehetősen jól kitömött pénzes-zacskóval is rendelkezett. Igaz, támogatói adományait jó célokra, tanulmányaira költötte. Gazdagságát illetve társai közötti népszerűségét mutatja egy tizenhárom hozzá írt versből álló kis füzet, melyet 1597-ben nyomott ki (valószínűleg nem csekély költséggel) az akadémia házi nyomdása Antonius Bertramus.¹¹¹ A mai ízlésnek már visszatetsző az a hízelgő és túlzó hangvétel, ami ezekből a versekből felénk árad. A versírók között nem találunk magyarországit, annak ellenére, hogy akkoriban több hazánkfia is tanult az akadémián (talán még itt tartózkodott ekkor Szenci Molnár Albert is).

További adat strasbourggi életéről és tevékenységéről nem maradt az utókorra. Sorsáról annyi ismert még, hogy 1600 januárjában Padovában iratkozott be a joghallgatók anyakönyvébe.¹¹² Hogy előtte volt-e otthon, nem tudjuk. Padovában a tanulás mellett részt vett a közéletben is, hiszen az év augusztusában több honfitársával együtt részt vett a *iuristák conventus provincialis*án. Tekintélyét és jómódját mutatja az is, hogy címerét megőrkítette az egyetem (II Bo) átriumának falán (ahol az mindmáig megtekinthető). Tanulmányaival kapcsolatban ez az utolsó hír róla.

causa proposita a Georgio Obrechtio ic. Respondente Iohanne Melcero Eperieszy Nob. Ungarus. Argentorati, 1596.; *Régi Magyar Könyvtár* III. Pótlások 5570. sz.

¹¹⁰ A. SCHINDLING: *Humanistische...* 304-305;

¹¹¹ *Nobilissimum ac doctissimum Ioannem Melcerum Eperiesy Ungarum, Themidos Musarumque castra celeberrimae Argentoratensium Academiae, post militiam triennio continuo strenue coltam, multorum relicto desiderio linquentem: Votis auspiciatissimi comitantur Amici Commensales jucundissimi.* Argentorati, 1597.

¹¹² VERESS E.: *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264-1864).* Budapest, 1915. 109. o.

Későbbi sorsáról keveset tudunk. Életrajzának múlt századi ismerői tanítónak írják, ami nemesi származását tekintve meglehetősen valószínűtlennek tűnik. Ismerjük feleségének nevét, aki férjének valószínű korai halála után második házasságot is kötött. Melczer tehát nem lehetett hosszú életű, s azt hogy kivételes ismereteit hol kamatoztathatta, nem tudjuk.¹¹³

Fabinusról talán még kevesebbet tudunk, mint társáról, Melczerről, akivel egyébként még találkozhatott Strasbourgban, mivel 1599-ben már bizonyosan itt volt, mint azt logikai munkája igazolja.¹¹⁴

Az alsóbb osztályok látogatását bizonyítja az is, hogy Fabinus neve is feltűnik Melchior Iunius alatt lebonyolított retorikai gyakorlatok között, Petrus de Rewa és Sigismundus Balassa neve mellett. A híres retorika professzor és rektor egyik szónoklattani gyakorlatokat megjelentető gyűjteményében több ékesszólási gyakorlaton is főszerepet vállalt.¹¹⁵ Az eperjesi ifjú 1600 körül a lányát megölő P. Horatius római királykori perében látta el az egyik *duumvir* tisztét,¹¹⁶ majd Aiasz és Odüsszeusz Trója előtti vitájában – utóbbi szerepében – terjedelmes beszéddel lépett föl.¹¹⁷

Az adatok szerint évekig pallérozódott az akadémián és *disputatioi* tanúsága szerint a magasabb tudományok közül a jogi ismeretekben mélyült el leginkább.

Még a Gothofredusszal kialakult gyümölcsöző kapcsolat előtt, 1602 novemberében Graseccius adásvételről szóló négy-*disputatio*s sorozata keretében érkezett a jogintézmény alapvető kérdéseiről: az adásvétel fogalmáról, a különböző adásvételi fajtákról, az *emptio-venditio* kifejezés etimológiájáról és jelentéseiről.¹¹⁸

¹¹³ MELCZER I.: *Melczer...* 262. o.;

¹¹⁴ 1599-ben *de natura logicae* című munka jelenik meg neve alatt. Vö. *Régi Magyar Könyvtár* III. 934.;

¹¹⁵ *Orationum quae Argentinensi in Academia, exercitii gratia scriptae et recitatae ab illustr. generos. nobil. et aliis: Ad tractandum vero propositae fuerunt a Melchiore Iunio, Witebergensi, Eloquentiae ibidem Professore. Secundus Tomus, cuius Prior Pars Orationes ad genus causae Deliberativum: posterior Orationes ad genus causae iudiciales pertinentes complectitur. Argentorati, 1620.*

¹¹⁶ *Orationum* II. 1416, 1430-1434. o.

¹¹⁷ *Orationum* II. 828, 839-851. o.;

¹¹⁸ *Disputatio prima De Emptionis Venditionis Etymologia, varia significatione,*

Fabinus a következő évben Gothofredus egyik legszorgalmasabb tanítványának bizonyult. Gothofredus legteljesebben reprodukálható, 1603-as vita-sorozatában, a *Pandekták* egyes címeit sorrendben feldolgozó *disputatiók* közül négy az ő nevéhez fűződött.

Az a megtiszteltetés érte, hogy 1603. január 7-én ő lehetett a *respondense* a nyitó vitának *De Iustitia, iure...*,¹¹⁹ melynek keretében 158 tézisben foglalkozott elméleti és (Melczer második Gothofredus alatti vitatkozásához hasonlóan) jogforrástani kérdésekkel. Az igazság és jogtudomány fogalmának tisztázása után a *ius publicum, privatum, naturale* fogalmát elemzi, majd rendkívüli részletességgel a *ius gentium*mal és az annak körébe sorolható jogintézményekkel foglalkozik. A *ius civile* fogalmának tárgyalása után ezen jog eredetéről, fejlődéséről és forrásairól értekezik: a törvényről, a szenátusi határozatról, a *statutumokról*. Elszakadva a római jogi forrásmunkáitól igen eredetien a szokásjoggal kapcsolatosan foglalkozik a iratkészítés gyakorlatával (*stylus*)¹²⁰ is, a kánonjogra hivatkozva. Zárásként a császári rendeletek kapcsán az uralkodói akaratnyilvánítások alapelveit veszi sorra. Munkájában nem csak a iustinianusi forrásokat, hanem a fennebb említett modern szerzők műveit is figyelembe vette.

A vitairat ajánlása mutatja, hogy Fabinusnak nem csak magyarországi támogatói voltak, hiszen egyik támogatójaként egy strasbourgi kanonokot illetve egy felső-ausztriai nemeset jelöl meg *patronus clemenseként*.

Alig öt hónap múltával, júniusban a *disputatiós-kör* tizenharmadik

definitione, distinctionibus. & causa efficiente. In: *Analytica Tractatio titulorum Pandectius, Codicis et Institutionibus, utilissimum iuxta & in foro frequentissimum Contractum Emptionis venditionis continentum. Ex Scholois publicis desumpta: et in quattuor disputationes ceu partes distincta...* In Inclya Argentinensium Academia publici exertitij causa proposita a Paulo Graseccio... Respondentibus Daniele Fabino Epperiense, Pannonio... Argentorati, 1603.

¹¹⁹ *De Iustitia, Iure, Legibus, Plebiscitis, Edictis Magistratum, Responsis Prudentium, Senatusconsultis, Consuetudine et Constitutionibus Principum. Disputatio I. Ex. I. D. II. I. 2. 3. 4.* Dionysio Gothofredo praeside, Daniele Fabino Epperiense Pannonio respondente. Argentorati, 1603.; *Régi Magyar Könyvtár* III. Pótlások 5673. sz.

¹²⁰ Thesis 122.: *Stylus quoque a consuetudine differt. Stylus enim proprie dicitur de his quae sententias, & acta, &cetera hujusmodi verbis & formulis suis recte concipienda, pertinent.*

vitájában ismét Fabinus volt a *respondens*.¹²¹ Ez a harmadik ismert gothofredusi vitairat, amely a szolgálomakkal foglalkozik. Előbb a szolgálomok fogalmát és fajtáit ismerteti, elkülönítve a telki és városi szolgálomok kategóriáit. Azon személyek részletes tárgyalása után, akik szolgálom alapíthatnak, a telki szolgálom alapítására alkalmas dolgok (*praedia praesentia, futura*) számbavétele következik. A szolgálom alapítás különböző módjai is felsorolásra kerülnek. A munka nagy részét a különböző telki szolgálom típusok tárgyalása teszi ki. A városi telki szolgálomok különböző esetei (világossági és kilátási szolgálomok, ereszszerű szolgálom, építménymegtámasztási és -átnyúlási lehetőségek) után a mezői telki szolgálomok (gyalogút, marhahajtás, szekérút, vízvezetés és vízvétel, valamint jószágvitálás joga, legeltetési és nyersanyag kinyerési jogok) több-kevesebb részletességű ismertetése következik elsősorban a római jogi források alapján. A valamennyi telki szolgálomra vonatkozó közös szabályokat követően pedig a szolgálomok védelmével (*actio confessoria*) és a szolgálom megszűnésével foglalkozik a szerző.

A 151 tézist egy kilenc pontból álló apró betűs *corollaria* követi, melyben néhány érdekes, vitatott kérdés – részben a szolgálomokkal, részben más kérdéskörökkel kapcsolatban – van felvetve és megválaszolva. Tárgyalt vitairataink közül ehhez az egyetlenhez kapcsolódik ilyen kiegészítés, melyek funkciója vitatott a mai elemzők között. Egyesek felfogása szerint ezen mondatok lehetőséget adtak arra, hogy az *opponensek* akkor is tevőlegesen részt vehessenek a vitában, ha a fő témában járatlanok voltak.¹²² Mások véleménye szerint a megvitatt *corollaria* a *respondens* általános szakmai kérdésekben való jártasságát voltak hivatva bizonyítani.¹²³ A munka ajánlásában szereplő egyik

¹²¹ *De Servitutibus Realibus. Disputatio XIII. Ex libro D. 8.* Dionysio Gothofredo praeside, Daniele Fabino Epperiense Pannonio respondente. Argentorati, 1603.; *Régi Magyar Könyvtár* III. Pótlások 5674. sz.

¹²² H. MARTI: *Philosophische Dissertationen deutscher Universitäten. 1660-1750. Eine Auswahlbibliographie.* München, 1982. 31. o.

¹²³ G. SCHUBART-FIKENTSCHER: *Untersuchungen zur Autorschaft von Dissertationen im Zeitalter der Aufklärung.* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-hist. Klasse, 114. Bd. 5. H.) 78. o.; W. KUNDERT: *Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen, Programme und Reden. 1574-1810.* Wiesbaden, 1984. 62. o.; UÓ.: *Einleitung.* in: K. MOMMSEN: *Katalog der Basler juristischen Disputationen. 1558-1818.* Aus der Nachlaß herausgegeben von W. KUNDERT. Frankfurt am Main, 1978. 54. o.;

Fabinus-támogató nem volt más, mint a pozsonyi Georgius Hoffman, a Szepesi kamara tanácsosa, aki – mint volt padovai joghallgató – talán Fabinus későbbi itáliai útját is ösztönözte és támogatta.¹²⁴

Fabinus harmadik „fellépésére” Gothofredus előtt 1603 szeptemberében került sor, amikor a *Digesta* 23. és 24. könyve alapján családjogi kérdésekről vitatkozott a nagy mester *collegiuma* keretében.¹²⁵ A rövid munka (49 tézis 11 oldalon) az eljegyzésről értekezik először. A római álláspont rövid vázolója után itt elsősorban a „modern” nézetek ismertetése kap szerepet a *Glossa ordinaria* és a korbeli szerzők munkái alapján. A házasság fogalmának meghatározása után a házasságkötés törvény által meghatározott és természetből fakadó akadályai kerülnek felsorolásra (pl. vérrokonság, sógorság, elmebetegség, testi fogyatékoság, kiskorúság stb.) kiemelve, hogy szükséges a szülők hozzájárulása mind a kánonjog, mind a természetjog, mind a világi jog elvárásai szerint. Szóhasználatából a házasság szerződéses jellegére lehet következtetni, aminek érvényességéhez a *ius civile* szerint semmiféle külsőség nem szükséges, de a *ius pontificium* szerint elengedhetetlen az egyházi áldás. Mint a legfontosabb házassági vagyoni jogi intézménnyel, külön fejezetben foglalkozik a hozománnyal, a római források szerint különböztetve a *dos profectitia* és *adventitia* között és kiemelten elemezve a hozományígéret kérdéskörét, valamint a hozományi telekkel kapcsolatos problémákat. A 23. könyv témaköreinek zárásával áttér a következő könyv *titulusaira* és röviden szemelget annak szabályaiból, előbb a házastársak közötti ajándékozással kapcsolatban. Idézve a római jog általános tilalmát érvényesnek tekinti (akárcsak a római jog is) a halálesetére szóló ajándékot, valamint (modern szerzőkre hivatkozva) azon élő házastársak közötti ajándékokat is, melyek esküvel lettek megerősítve. A válás lehetőségét súlyos esetben (házasságtörés vagy bűnös elhagyás esetén) elismeri világi vagy egyházi hatóság vizsgálata után. A törvényes válás után a vétlen félnek a *ius civile* és a *ius divinum* lehetővé teszi az újrահázasodást, akkor is, ha a volt házastárs még él. A *ius canonicum* azonban nem ismeri el ezt a lehetőséget. A zárófejezet tézisei a hozomány visszakövetelésének lehetőségét járják körül. A visszakövetelésre szolgáló

¹²⁴ Padovában 1571-ben járt. Vö. VERESS E.: *A paduai egyetem...* 81. o.

¹²⁵ *De Sponsalibus, Matrimonio, et lure Dotium &c. Disputatio XXV. Ex libris D. 23. & 24.* Dionysio Gothofredo praeside, Daniele Fabino Epperiense Pannonio respondente. Argentorati, 1603.; *Régi Magyar Könyvtár* III. Pótlások 5675. sz.

actio ex stipulatu eredményességének biztosítása érdekében a nőnek hallgatólagos jelzálogjoga van a férj vagyonán. A munkát Fabinus Nicolaus Orllenak és Gergius Kapronciusnak, a szepesi kamara tisztségviselőinek, mint támogatóinak ajánlja akadémia gyakorlatai szimbólumaként és köteles figyelmességének jeléül.

A negyedik Gothofredushoz írt 34. számú *disputatio* vitaidőpontja nem ismert közelebbről.¹²⁶ Az ajándékozásról szóló, a D. 39, 5-6. fejezeteket feldolgozó munkát a Szepesség akkori legtekintélyesebb földbirtokosának, Sebastianus Theokeoliusnak, vagyis Thököli Sebestyénnek, a hírneves család ősapjának és első felvirágoztatójának ajánlotta örök hálája tanúságául. Az előbbinél valamivel terjedelmesebb füzet (16 oldal, 61 tézis) a jól ismert *theses vestitae* formában, alfejezetekre osztja a két *Pandekta*-fejezet tartalmát. Az ajándékozás fogalmának meghatározása után az egyszerű ajándékozás akadályait veszi sorra: ki ajándékozhat, kinek lehet ajándékozni? Kimerítő az ajándékozható dolgok felsorolása, a kizáró körülmények részletezése, valamint a jogügylet létrejötte (perfektuálódása) feltételeinek a kidolgozása. Az ajándékozás vagy a tulajdont, vagy az elbirtoklás lehetőségét biztosítja a megajándékozottnak. Az ajándék visszavonása szintén jelentős helyet kap Fabinus fejtegetései között: két okból lehet visszakérni az ajándékot, mégpedig a megajándékozott öt okból¹²⁷ felléphető méltatlansága esetén illetve ha az ajándékozónak utólag gyermeke születik. Ez utóbbi akkor merülhet fel a *Codex* szerint, ha a *patronus* – akinek nem volt gyermeke – teljes vagyonát, vagy annak egy részét felszabadítottjának ajándékozta. A vitairatot a halál esetére szóló ajándékozás szabályaival zárja. Ezen ajándéknak tárgya lehet minden, amiről végrendelkezni lehet. Az ilyen ajándék követelésére a megajándékozottnak vagy az *actio ex stipulatu* (ha *stipulatio*ban ígérték az ajándékot) vagy *condictio* (ha formátlan ajándékígérettről volt szó) állt rendelkezésére.

A munkák kidolgozottsága és terjedelme alapján feltételezhetjük, hogy Fabinus valamennyi munkát maga készítette, annak ellenére, hogy a négy

¹²⁶ *De Donationibus. Disputatio XXXVI. Ex libr. D. 39. Duobus tit. postremis.* Dionysio Gothofredo praeside, Daniele Fabino Epperiense Pannonio respondente. Argentorati, 1603.; *Régi Magyar Könyvtár* III. Pótlások 5672. sz.

¹²⁷ „*atrox injuria: manus impiae: grave damnum: vitae periculum & fides conventioni in donatione appositae non impleta.*” Thesis 41.

vitakozásra bizonyosan egy éven belül került sor. Egyébként, ha a „vitakör” ránk maradt és egy kötetben egy évvel később egybegyűjtve kiadott¹²⁸ 43 vitakozásának címlistáját áttekintjük, láthatjuk, hogy Gothofredus mely részeket tartotta fontosnak a megvitatásra. Törekedett arra, hogy a *Digesta* valamennyi könyvéből egy-egy *titulus a disputa* tárgya legyen.

Fabinus utolsó *disputatio*ja az utolsó adat, melyet strasbourg-i tanulmányaival kapcsolatban ismerünk. Évekkel később követte Melczert Padovába, ahol 1609-ben iratkozott be a *juristák* közé.¹²⁹ Hogy időközben más európai egyetemeken peregrinált-e, vagy otthon járt és pénzt gyűjtött, nem tudjuk. Talán az eperjesi levéltár adhatna felvilágosítást erről és további életéről. Az biztos, hogy Fabinus 1616-ban visszatért Padovába, sőt 1623-ban ismét megfordult az itáliai városban, s itt is halt meg tífuszban. Nem ismert, milyen ügyben, mely tisztségéből kifolyólag járhatott harmadszor is ott.¹³⁰

A tanácsot kérő tudóstárs

A két szorgalmas eperjesi mellett szólunk kell még Gothofredus egy harmadik magyarországi ismerőséről is, aki valószínűleg hallgatta a mestert, ilyen értelemben tanítványának tartható, de ugyanakkor tudósmajdnem munkatársának is tekinthető.

Ez a Magyarországról jött tisztelő nem volt más, mint a neves magyar humanista, Baranyai Decsi János.¹³¹ Régóta feltételezhető volt, hogy az

¹²⁸ *Disputationes ad jus civile Justinianaeum quinquaginta libris Digestorum comprehensum: Quas Sub Praesidio D. Dionysii Gothofredi JC. in Celeberrima Argentinensem Academia, exercitii gratia conscripserunt et disputarunt Nobiles et Eruditi alioque LL. Studiosiss. quorum nomina singulis disputationibus sunt adscripta.* Argentorati, 1604.

¹²⁹ VERESS E.: *A paduai egyetem...* 113-114. o.;

¹³⁰ VERESS E.: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai. 1221-1864.* Budapest, 1941. 213. o. aki sírfeliratát is közli, amely az ottani ágostonrendi templomban (Chiesa degli Emeritani) volt látható a XVIII. századig. 527-528. o.;

¹³¹ Életére és jogi munkásságára lásd ZLINSZKY J.: *Ein Versuch* 318. skk.; Uő.: *Vita et opera Joannis Decii Barovii.* in: Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Juridica et Politica. VII/9. Miskolc, 1992. 207-214. o.; Uő.: *Baranyai Decsi Czimor János (1560?-1601?).* in: Magyar jogtudósok. Első kötet. Szerk. HAMZA G. Budapest, 1999. 41-50. o.

1589-ben végén vagy 1590-elején tanítványával, Franciscus Banffival Wittenbergből Strasbourgba érkező neves humanista kapcsolatban állt az 1591-ben ideköltöző Gothofredusszal.¹³² Decsi Johann Jacob Grynaeushoz írt leveleinek közzététele után azonban ez a kapcsolat bizonyíthatóvá is vált. 1592. február 5-én így írt a magyar jogról írandó könyve előmunkálatairól beszámolván: „*Itaque desperatione alienae opis coactus, feci ipsemet id, quod a uiris doctis impetrari non potueram, et partim a Domino Gothofredo, partim ab aliis cum hic Argentinae tum Witebergae adjutus, concinnui Institutiones Iuris Imperialis et Ungarici in unum Syntagma breuissimus quaestionibus et Responsionibus comprehensum...*”¹³³ Leveléből feltételezhető, hogy a pártfogói által neki adott feladata – mely szerint külföldi útja során vállalkozó(ka)t kellett volna találnia egy római és magyar magánjogot összehasonlító munka elkészítésére – megvalósítása során vállalkozók híján nehézségei támadtak és ezért maga állt neki a nagy összehasonlítás elkészítésének, tanácsot kérve a wittenbergi és strasbourgi professzoroktól, köztük Gothofredustól is. A fáradságos munka nagy részét – magával vitt könyvei segítségével – még Strasbourgban elvégezhette,¹³⁴ s talán Gothofredusnak is megmutathatta 1592-ben. Munkájában ugyanazokra az európai híró jogtudósokra hivatkozik,¹³⁵ mint a két eperjesi *disputans*. A szellemi környezet ugyanaz, de a „műkedvelő” jogász Decsi már tovább lép: ezen jogelvek érvényesülését igyekszik elősegíteni, betoldozva azokkal azokat a lyukakat, melyeket a magyar magánjog hiányosságai jelentettek. Tette ezt azzal a céllal, hogy a magyar joggyakorlat közeledjék a Birodalomban (Európában) alkalmazott szabályokhoz.

A francia mester közvetlen hatása abban is kimutatható, hogy Decsi *Syntagmájának*¹³⁶ egy részét (122 oldal) olyan didaktikus, a fogalmak és jogintézmények rendszerbeli helyét megvilágító táblázatok teszik ki, amelyeket – mint említettem – Gothofredus is előszeretettel alkalmazott oktató munkája során.

Melczer és Fabinus szorgalma és Decsi munkája is bizonyítja, hogy a

¹³² Vö. ZLINSZKY J.: *Ein Versuch...* 321. o.

¹³³ Közli SZABÓ A.: *Johann Jacob Grynaeus magyar kapcsolatai*. 57-59. pp.;

¹³⁴ ZLINSZKY J.: *Baranyai...* 47. o.

¹³⁵ Uo.

¹³⁶ *Syntagma institutionum iuris imperialis ac ungarici quattor perspicis quaestionum ec responsum libris comprehensum*. (Kolozsvár), 1593.;

kor magyar *peregrinusai*, akik jogi tudás megszerzésére adták magukat, eredménnyel vehettek részt a kor egyetemi életében, meríteni tudtak az egyetem által felkínált tudáskincsből. Ugyanolyan teljesítményre voltak képesek, mint más nemzethez tartozó kortársaik. Rajtuk, valamint *peregrinus*-társaikon keresztül hazánk is egyenrangú részese lehetett az egységes európai jogi kultúrának.